Натисніть тут щоб
купити книгу на сайті
або
замовляйте по телефону:
(0352) 28-74-89, 51-11-41
(067) 350-18-70
(066) 727-17-62

О.В. Гісем
О.О. Мартинюк

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

11 клас
Конспекти уроків

Рівень стандарту
Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 74.266.3
ББК 63.3я726
Г46

Рецензенти:

методист кафедри теорії і методики гуманітарної освіти Київського міського педагогічного університету ім. Б.Д. Грінченка
Трухан О.Ф.

вчитель історії, учитель-методист
Подобєд А.О.

Гісем О.В., Мартинюк О.О.

Г46 Історія України. 11 клас. Конспекти уроків. Рівень стандарту. Академічний рівень. Посібник для вчителя. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — 368 с.

ISBN 978-966-10-2464-8

Посібник укладено відповідно до чинної навчальної програми для 11-річної школи з курсу "Історія України. 11 клас". Видання містить орієнтовне календарно-тематичне планування, розробки уроків, у тому числі тематичне оцінювання (у декількох варіантах).

Для вчителів історії, студентів та викладачів історичних факультетів педагогічних навчальних закладів.

УДК 74.266.3
ББК 63.3я726

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ISBN 978-966-10-2464-8

© Навчальна книга — Богдан, майнові права, 2011

Орієнтовне календарно-тематичне планування

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 11 клас (52 години)

Урок години	Тема уроку	Дата уроку, примітки
1.	ВСТУП. Завдання і структура курсу.	
Тема 1. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939—1945 рр.). ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА (1941—1945 рр.)		
2.	Україна у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянізація Західної України (1939-1941 рр.).	
3.	Початок Великої Вітчизняної війни. Події 1941—1942 рр. Окупація України військами Німеччини та її союзників.	
4.	Нацистський "новий порядок". Колабораціонізм. Голокост. Життя в евакуації.	
5.	Рух Опору та його течії.	
6.	Початок визволення України від нацистських загарбників. 1943 р.	
7.	Завершення Великої Вітчизняної війни. Героїзм українського народу. Ціна перемоги. Культура в роки війни.	
8.	Наш край у 1939−1945 рр.	
Тема 2. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945 — ПОЧАТОК 50-х рр.)		
9.	Адміністративно-територіальні зміни УРСР. Україна в ООН та міжнародних організаціях. Операція "Вісла"	
10.	Відбудовчі процеси у господарстві. Голод 1946—1947 рр. Зміни в житті та побуті населення.	
11.	Відновлення політики радянізації в західних областях України. Ліквідація УГКЦ. Партизанські дії УПА.	
12.	Розвиток культури України у повоєнні роки. "Ждановщина".	
13.	Наш край у 1945 — на початку 50-х рр.	
14.	Урок узагальнення	
Тема 3. УКРАЇНА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (середина 50-х — середина 60-х рр.)		
15.	Україна на початку 1950-х років.	
16.	Суспільно-політичне життя й політична боротьба в Україні 1953−1964 рр.	
17.	Стан економіки України наприкінці 1950 — у першій половині 1960-х років	
18.	Науково-технічна революція і розвиток культури. Здобутки науки. Реформи освіти. Посилення русифікації.	
19.	"Відлига" в українській літературі та у мистецтві. "Шістдесятництво" в українській культурі.	
20.	Зародження дисидентського руху в Україні та його особливості.	
21.	Наш край у 1953−1964 рр.	
22.	Урок узагальнення	

Тема 4. УКРАЇНА У ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 60-х — середина 80-х рр.)		
23.	Ідеологічні орієнтири партійно-радянського керівництва та зміни у його структурі. Конституція УРСР 1978 р. “Розвинений соціалізм”	
24.	Спроби реформування економіки в другій половині 60-х років та їх згортання (“Реформи О. Косигіна”)	
25.	Економічне становище УРСР у 70-ті — на початку 80-х рр. XX ст.	
26.	Етносоціальні процеси та рівень життя населення	
27.	Активізація опозиційного руху в другій половині 60-х — на початку 70-х років. Форми діяльності дисидентів.	
28.	Дисидентський рух у другій половині 70-х — на початку 80-х років. Українська Гельсінська група	
29.	Культура і духовне життя	
30.	Наш край у середині 60-х — на початку 80-х рр.	
31.	Урок узагальнення	
Тема 5. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ Й ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1985—1991 рр.)		
32.	Перебудова в Радянському Союзі та Україна	
33.	Економічні реформи. Стан економіки. Рівень життя населення.	
34.	Спроби політичних реформ і зростання активності українського суспільства	
35.	Розгортання національно-визвольного руху в Україні	
36.	Формування передумов незалежності України. Суверенізація УРСР	
37.	Спроба державного перевороту в СРСР. Проголошення незалежності України. Розпад СРСР.	
38.	Наш край у 1985-1991 рр.	
39.	Урок узагальнення	
Тема 6. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ		
40-41.	Державотворчі процеси у перші роки незалежності	
42.	Україна в 1944-1999 рр.	
43.	Політичні процеси в Україні в 1999-2011 рр.	
44.	Економічний розвиток України за роки незалежності	
45.	Демографічні зміни. Соціальна диференціація суспільства. Міжнаціональні відносини. Масова еміграція	
46-47.	Основні чинники та особливості розвитку культури в Україні за роки незалежності.	
48.	Зовнішня політика та міжнародні зв’язки України	
49.	Розвиток краю в умовах незалежності України	
50.	Урок узагальнення	
51-52.	Резервний час	

УРОК № 1

Дата

Клас

Тема. Вступ до другого періоду Новітньої історії України

Мета: дізнатися, який період історії України вивчатиметься цього навчального року; пояснити, якою була територія і населення України напередодні Другої світової війни; пояснити поняття й терміни “Новітня історія України”, “Друга світова війна”, “Велика Вітчизняна війна”, “русифікація”, “державотворення”; ознайомитися зі структурою і методичним апаратом підручника як передумовою подальшої успішної роботи на уроках і вдома; сприяти виникненню в учнів зацікавленості до навчального предмета.

Тип уроку: вступний.

Обладнання: підручник, стінна карта “Україна в Другій світовій війні”, атлас, ілюстративний матеріал.

Основні поняття і терміни: Новітня історія України, Друга світова війна, Велика Вітчизняна війна, русифікація, державотворення.

Основні дати: 1939 р. — сьогодення — Другий період Новітньої історії України.

Додатковий матеріал до уроку

Хід уроку.

I. Організація навчальної діяльності.

Учитель ознайомлює учнів із загальними питаннями організації навчальної діяльності впродовж вивчення нового курсу.

II. Вивчення нового матеріалу.

1. Знайомство з підручником.

Учитель ознайомлює учнів зі структурою підручника в цілому, його темами і окремими параграфами.

Розповідь учителя.

У 11-му класі ви завершите вивчати курс історії України. Запорукою успішної роботи на уроках і вдома є вміння працювати з підручником. Перед цим необхідно за змістом підручника ознайомитися з його структурою. Матеріал підручника поділено на шість тем, кожна з яких містить від трьох до семи параграфів, які, у свою чергу, складаються з окремих пунктів. У тексті ви зустрінете слова й дати, виділені спеціальним шрифтом. На них необхідно звертати особливу увагу. Історія України, як ви вже знаєте, має власну термінологію, яку необхідно розуміти. Підручник містить дати основних подій, визначення понять і термінів, інформацію про персоналії історичних діячів. Працюючи з матеріалом параграфів, обов’язково перевіряйте себе, щоб переконатися, чи правильно ви їх запам’ятали.

Краще засвоїти навчальний матеріал допоможуть історичні документи, ілюстрації, карти та схеми. Працюючи з параграфом, необхідно обов’язково прочитати включений

до нього документ і відповісти на запитання до нього. Розглядаючи ілюстрації, звертайте увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Формуванню уявлень про те, як саме розгорталися події, з якими ви ознайомилися, допоможе історична карта. Схеми розкриють вам зв'язки між складовими історичних явищ, пояснять їхні особливості тощо.

Наприкінці кожного параграфа наводяться висновки. Після них містяться запитання та завдання, спрямовані на формування різноманітних умінь і навичок. Звертайте увагу на умовні позначення поряд із ними. Вони підкажуть вам, що і як необхідно виконувати.

Завершивши вивчення теми, ви зможете підсумувати її матеріал за допомогою наведених у підручнику узагальнюючих запитань і завдань.

Зверніть увагу на значення умовних позначок, які ви зустрінете на сторінках підручника.

Пригадайте — запитання, розташовані після назви параграфа, допоможуть вам пригадати раніше вивчений матеріал і краще зрозуміти новий.

Документи розповідають — необхідно прочитати наведені тут фрагменти історичних джерел і відповісти на запитання до них.

Цікаво знати — тут ви знайдете чимало цікавих історичних фактів, пов'язаних зі змістом матеріалу параграфа.

Постать в історії — під такою рубрикою розташована інформація про видатних історичних діячів, що мали суттєвий вплив на розвиток подій.

Словник — саме тут пояснюються наведені в тексті нові поняття й терміни.

Висновки — у цій рубриці наведено стислий виклад провідних думок, розкритих у тексті параграфа.

Запитання та завдання — ця рубрика містить запитання і завдання до параграфів, поділені на чотири групи:

1) "Перевірте, як ви запам'ятали",
2) "Подумайте і дайте відповідь",
3) "Виконайте завдання",
4) "Завдання для допитливих".

2. Другий період Новітньої доби історії України.

Бесіда за запитаннями.

1. Який період історії України ви вивчали минулого року? Назвіть його хронологічні межі. 2. Які події Нової історії України вам запам'яталися найбільше?

Розповідь учителя.

Історія України, як ви вже знаєте, поділяється на певні історичні періоди — етапи її політичного, соціально-економічного й культурного розвитку, що характеризуються визначними подіями, явищами, процесами тощо. У попередніх класах ви вивчали давню, середньовічну й нову історію України. У цьому навчальному році ви продовжите вивчення новітньої історії України.

Періоди історії України

Давня історія	Середньовічна історія	Нова історія		Новітня історія	
6 клас	7 клас	8 клас	9 клас	10 клас	11 клас
Близько 1 млн років тому — IV ст. н. е.	V — кінець XV ст.	XVI—XVIII ст.	XIX ст.	Початок XX ст. — 1939 р.	1939 р. — початок XXI ст.

Періодизація історії України 1939 р. — початку XXI ст.

Дата	Назва періоду
1939—1945 рр.	Українські землі в роки Другої світової війни та Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)
1945—1953 рр.	Повоєнна відбудова. Радянізація західних областей України
1953—1964 рр.	Україна в роки хрущовської "відлиги"
1964—1985 рр.	Україна в умовах наростання кризи радянської системи
1985—1991рр.	Україна в роки перебудови
1991 р. — ...	Україна незалежна

Підручник, який ви тримаєте в руках, допоможе вам дізнатися про події другого періоду новітньої історії України. Період, який вивчатиметься в цьому році, містить багато важливих подій. Ключовими з них є Друга світова війна та її невід'ємна складова — Велика Вітчизняна війна, і здобуття Україною незалежності.

На початку другого етапу новітньої історії українцям довелося пережити нові трагедії: жорстока і кривава війна, руйнування, голод 1946—1947 рр., що мав всі ознаки чергового голодомору, тривале збройне протистояння на західноукраїнських землях, нові сталінські репресії. Але водночас більшість українських земель було об'єднано у складі УРСР, Україна стала членом-засновником Організації Об'єднаних Націй (ООН), ставши членом світового співтовариства.

Загоївши рани війни, УРСР з середини 1950-х років прискорила темпи свого розвитку, помітно зріс життєвий рівень населення. Нове радянське керівництво на чолі з М. Хрущовим лібералізувало тоталітарний режим в СРСР, він позбувся своїх найбільш одіозних проявів: масові репресії, повне беззаконня каральних органів тощо. Мільйони незаконно засуджених людей були реабілітовані. Крім того, Хрущов став ініціатором багатьох реформ в економіці та соціальній сфері. У суспільстві панували настрої сподівання на краще життя, які підживлювалися обіцянками Комуністичної партії побудови комунізму впродовж 20 років. На тлі цих процесів відбувається нове піднесення української культури, зумовлене діяльністю шістдесятників. Національно-визвольний рух набуває нових форм. Він відмовляється від збройних форм боротьби, зосередившись на критиці радянської системи і моральному опорі.

У період "застою" Україна, як і інші союзні республіки зіткнулася з наростаючими економічними і соціальними проблемами. Стрімко наростало технологічне відставання від провідних країн Заходу. Щоб приховати проблеми, влада посилює ідеологічний тиск на суспільство, який в Україні вилився в тотальну русифікацію і фактичне нищення української культури. Відкритий опір системі чинила лише невелика група дисидентів (незгодних), яка зазнавала переслідувань і покарань.

Так довго тривати не могло. Союзне керівництво усвідомлювало необхідність змін. Нове партійне керівництво на чолі з М.Горбачовим започаткувало політику "перебудови". Вже на початку "перебудови" Україні довелось пережити нову трагедію — Чорнобильську катастрофу, наслідки якої відчуваються і до теперішнього часу. Трагедія стала детонатором суспільної активності в Україні. А політика "гласності" і "демократизації" стала могутнім поштовхом до розгортання нового етапу українського національно-визвольного руху, який завершився проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 р. З того часу відбувається процес становлення нової України, яка ступила на шлях демократичного розвитку.

3. Територія й населення України напередодні Другої світової війни.

Розповідь учителя.

Напередодні Другої світової війни українські землі залишалися розділеними між СРСР, Польщею, Румунією і Угорщиною, яка захопила Карпатську Україну в березні 1939 р.

Більшість українських земель перебувала у складі СРСР, утворюючи Українську Радянську Соціалістичну Республіку. На території УРСР, згідно за переписом 1937 р., результати якого так і не були оприлюднені, проживало 29 млн чол. (ЦК КП(б)У декларував 35 млн чол.). Це навіть менше ніж на початку століття.

Хоча це утворення мало багато ознак суверенної держави: територію, Конституцію і закони, державний апарат управління тощо, але не було ні представником, ні виразником волі інтересів українського народу. В умовах панування сталінського тоталітарного режиму її владні структури були цілковито підпорядковані центральній владі у Москві. Економіка, що зробила великий поступ у роки перших п'ятирічок ціною тяжких жертв, була складовою союзного господарського комплексу. Широкі прошарки населення зазнавали репресій і були гвинтиками створеної тоталітарної системи.

Цікаво знати.

У 1940 р. на території УРСР вироблялося 50,5% загальносоюзного видобутку вугілля, 64,7% — чавуну, 48,8% — сталі, прокату — 49,7%, сталевих труб — 58%, 67,6% — залізної руди, 74,5% — коксу, 25,7% — електроенергії, 73,4% — магістральних паровозів, 67,5% — верстатів і обладнання для важкої промисловості, 51% — сільгосптехніки і

33% — тракторів. Україна була житницею СРСР. Вона давала 20 % — товарного хліба, 73% — цукру, 20% — м'яса. За загальним обсягом виробництва республіка посідала друге місце в Європі.

Західноукраїнські землі на початку Другої світової війни були розділені між Польщею, Румунією та Угорщиною.

До складу Польщі входили землі Східної Галичини та Західної Волині, на яких, за переписом 1931 р., проживало 5,6 млн українців. Переважна частина населення була зайнята у сільському господарстві. Промисловість була слабо розвинутою. Українці хоча й мали власні партії, культурно-просвітні товариства, кооперативи, зазнавали національного гноблення.

У складі Румунії українці (790 тис. осіб) проживали у Північній Буковині, Мармарощині, Хотинському, Аккерманському та Ізмаїльському повітах Бессарабії. Українство в Румунії не було національно згуртованим, як в Галичині. До того ж воно зазнавало національних утисків. Будь-які прояви національного життя задушувалися в зародку.

На території Підкарпатської Русі, що була окупована Угорщиною, проживало понад 450 тис. українців, які після ліберального правління чехів, опинились в умовах режиму Горті, за якого будь-які прояви національного життя були неможливими.

III. Закріплення нових знань учнів.

Бесіда за запитаннями.

1. З якою подією пов'язаний початок другого періоду новітньої історії України?
2. Які ключові події можна виділити в історії України другої половини XX ст.?
3. На яких українських землях відбувалися бойові дії напередодні Другої світової війни?

Подумайте і дайте відповідь

4. Яким було становище українських земель напередодні Другої світової війни?
5. Чим можна пояснити такий їх стан?

Виконайте завдання

6. Дайте коротку характеристику етапам розвитку України у 1939–2010 рр.

Творче завдання

7. Чим становище України напередодні Другої світової війни відрізнялося від становища напередодні Першої світової війни?

IV. Підсумки уроку.

У 11-му класі ви завершите вивчення систематичного курсу історії України.

У цьому році ви ознайомитеся з подіями, що відбулися з 1939 р. до початку XXI ст.

Напередодні Другої світової війни українські землі були розділені між СРСР, Польщею, Румунією та Угорщиною.

Війна, що насувалася, створювала передумови для зміни статусу України в Європі та світі.

V. Домашнє завдання.

1) Опрацювати відповідний параграф підручника.

2) Повторити матеріал про соціально-економічний, політичний розвиток українських земель у 1930-ті роки.

Дата

Клас

Додатковий матеріал до уроку

УРОК № 2

Тема. Україна на початку Другої світової війни 1939–1941 рр.

Мета: охарактеризувати радянсько-німецький Пакт про ненапад 23 серпня 1939 р. і таємний протокол до нього та їхню роль у розв'язанні Другої світової війни і в подальшій долі українських земель; розкрити суперечливий процес приєднання до УРСР західноукраїнських земель та їх радянізації; формувати в учнів уміння аналізувати й узагальнювати історичний матеріал; виховувати учнів у дусі патріотизму, взаєморозуміння між народами на основі особистого усвідомлення досвіду історії.

Тип уроку: вивчення нових знань.

Обладнання: підручник, хрестоматія, стінна карта "Україна в роки Другої світової війни", атлас.

Основні поняття і терміни: радянсько-німецький пакт про ненапад від 23 серпня 1939 р. та таємний протокол до нього (пакт Молотова-Ріббентропа), Друга світова війна, "визвольний похід" Червоної армії, Договір про дружбу і кордони та таємний протокол до нього, Народні Збори Західної України, радянізація.

Основні дати: 23 серпня 1939 р. — укладення пакту Молотова-Ріббентропа; 1 вересня 1939 р. — напад Німеччини на Польщу, початок Другої світової війни; 17 вересня 1939 р. — початок "визвольного походу" Червоної армії; 28 вересня 1939 р. — Договір про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною та таємний протокол до нього; 22 жовтня 1939 р. — Народні Збори Західної України.

Хід уроку.

І. Перевірка знань.

Запитання.

1. Коли було проголошено незалежність Карпатської України? Агресії якої держави вона зазнала?

2. Які причини зближення Німеччини і СРСР напередодні Другої світової війни?

ІІ. Вивчення нового матеріалу.

1. Україна у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.

Розповідь учителя.

Назрівання Другої світової війни загострило всі ті проблемні питання, що не були вирішені після Першої світової війни. Одним з таких питань було українське. Українці були єдиним великим народом в Європі, який, за підсумками Першої світової війни і повоєнного устрою світу, був позбавлений власної державності і розділений між СРСР, у складі якого існувало формальне державне утворення Українська Радянська Соціалістична Республіка, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

Назрівання Другої світової війни, особливо після приходу нацистів до влади в Німеччині, знову поставило на порядок денний "українське питання". Ним намагались скористатися політики у багатьох європейських столицях для досягнення власних цілей.

Найактивніше розігрували "українську карту" нацисти, які прагнули оволодіти "життєвим простором на сході" як запоруку встановлення світового панування. "Українське питання" було зручним для порушення внутрішньої стабільності таких країн, як Чехословаччина, Польща та СРСР. У 1933–1934 рр. відбуваються інтенсивні переговори Німеччини і Польщі про спільний похід проти більшовизму. Саме українські землі у цих переговорах фігурували, як розмінна монета для оплати Польщі. До цього походу мали також підключитися Італія, Франція та Велика Британія, які теж проявляли інтерес до України. Проте, як виявилось, це була лише гра Гітлера, щоб виграти час і відновити армію, не зустрічаючи спротиву країн Заходу.

Робота з термінами і поняттями.

"Українське питання" — неврегульованість міжнародним співтовариством права українців на самовизначення.

"Українська карта" — комплекс проблем міжнародних відносин, пов'язаних з невирішеністю "українського питання" у міжвоєнній Європі.

Коли Гітлер під гаслом об'єднання всіх німців в одній державі (Один народ, один рейх, один фюрер!) висунув територіальні претензії до Чехословаччини, знову постало "українське питання". На цей раз воно мало сприяти розвалу Чехословаччини, засобом тиску на Польщу та СРСР, розмінною монетою у грі з Угорщиною. Отримавши Судетську область, Гітлер підтримав становлення Карпатської України, що вкрай занепокоїло Польщу і СРСР, що не бажали відродження української держави. Зрештою "українська карта" зі-

грала на користь Німеччини. Карпатська Україна була здана Угорщині, яка стала союзником Німеччини. Також було налагоджено контакти з радянським керівництвом, яке розцінило дії Німеччини як крок назустріч.

Ще раз "українську карту" намагалась розіграти Німеччина, готуючи агресію проти Польщі. Пророблюються плани з організації антипольського повстання на українських землях. Але це могло погіршити відносини з СРСР, які тільки налагоджувалися. І тоді Гітлер вирішує йти на пряму угоду зі Сталіном.

2. Радянсько-німецький договір 1939 р. "Пакт Ріббентропа-Молотова".

Розповідь учителя.

Напередодні Другої світової війни СРСР опинився в центрі міжнародних відносин. Від його позиції залежав їх подальший хід. Прихильності СРСР домагалися як Англія з Францією, так і Німеччина. Перед радянським керівництвом постала проблема остаточного вибору орієнтира.

На думку Сталіна, союз з Англією та Францією у кращому випадку міг принести напружені відносини з Німеччиною (головний торговельний партнер СРСР), а в гіршому — війну з нею. Союз же з Німеччиною залишав би СРСР на певний час осторонь світового конфлікту і давав можливість втрутитись у нього в зручний момент. Також можна було розраховувати на припинення бойових дій з Японією, що велись на території МНР в районі річки Халхін-Гол (з травня 1939 р.), на яку як союзник могла вплинути лише Німеччина, і на територіальні здобутки за рахунок Польщі, Прибалтики, Фінляндії та Румунії. Німеччина була згодна на це, аби тільки вивести СРСР із гри та розв'язати собі руки для агресії проти Польщі, а згодом і проти країн Заходу. Зрештою, Сталін схилився до союзу з Німеччиною.

Робота з документом.

Промова Й. Сталіна на засіданні політбюро ЦК ВКП(б) 19 серпня 1939 р.

"Вопрос мира или войны вступает в критическую для нас фазу. Если мы заключим договор о взаимопомощи с Францией и Великобританией, Германия откажется от Польши и станет искать "модус вивенди" с западными державами. Война будет предотвращена, но в дальнейшем события могут принять опасный характер для СССР. Если мы примем предложения Германии о заключении с ней пакта о ненападении, она, конечно нападёт на Польщу, и вмешательство Франции и Англии в эту войну станет неизбежным. Западная Европа будет подвергнута серьёзным волнениям и беспорядкам. В этих условиях у нас будет много шансов остаться в стороне от конфликта, и мы сможем надеяться на наше выгодное вступление в войну.

Опыт двадцати последних лет показывает, что в мирное время невозможно иметь в Европе коммунистическое движение, сильное до такой степени, чтобы большевистская партия

смогла бы захватить власть. Диктатура этой партии становится возможной только в результате большой войны. Мы сделаем свой выбор, и он ясен. Мы должны принять немецкое предложение и вежливо отослать обратно англо-французскую миссию. Первым преимуществом, которое мы извлечём, будет уничтожение Польши до самых подступов к Варшаве, включая украинскую Галицию.

Германия представляет нам полную свободу действий в Прибалтийских странах и не возражает по поводу возвращения Бессарабии СССР. Она готова уступить нам в качестве зоны влияния Румынию, Болгарию и Венгрию. Остаётся открытым вопрос, связаный с Югославией... В то же время мы должны предвидеть последствия, которые будут вытекать как из поражения, так и из победы Германии. В случае её поражения неизбежно произойдёт советизация Германии и будет создано коммунистическое правительство. Мы не должны забывать, что советизированная Германия окажется перед большой опасностью, если эта советизация явится последствием поражения Германии в скоротечной войне. Англия и Франция будут ещё достаточно сильны, чтобы захватить Берлин и уничтожить советскую Германию. А мы не будем в состоянии прийти на помощь нашим большевистским товарищам в Германии.

Таким образом, наша задача заключается в том, чтобы Германия смогла вести войну как можна дольше с целью, чтобы уставшие и до такой степени изнурённые Англия и Франция были не в состоянии разгромить советизированную Германию. Придерживаясь позиции нейтралитета и ожидая своего часа, СССР будет оказывать помощь нынешней Германии, снабжая её сырьем и продовольственными товарами. Но, само собой разумеется, наша помощь не должна превышать определённых размеров для того, чтобы не подрывать нашу экономику и не ослаблять мощи нашей армии.

В то же самое время мы должны вести активную коммунистическую пропаганду, особенно в англо-французском блоке и преимущественно во Франции. Мы должны быть готовы к тому, что в этой стране в военное время партия будет вынуждена отказаться от легальной деятельности и уйти в подполье. Мы знаем, что эта работа требует многих жертв, но наши французские товарищи не будут сомневаться. Их задачами в первую очередь будут разложение и деморализация армии и полиции. Если эта подготовительная работа будет обеспечена, а это будет способствовать советизации Франции.

Для реализации этих планов необходимо, чтобы война продлилась как можно дольше, и именно в эту сторону должны быть направлены все силы, которыми мы располагаем в Западной Европе и на Балканах.

Рассмотрим теперь второе предположение, т.е. победу Германии. Некоторые придерживаются мнения, что эта возможность представляет для нас серьёзную опасность. Доля правды в этом утверждении есть. Но было бы ошибкой думать, что эта опасность будет так близка и так велика, как некоторые её представляют. Если Германия одержит победу, она выйдет из войны слишком истощённой, чтобы начать вооружённый конфликт с СССР по крайней мере в течение десяти лет.

Ёе основной заботой будет наблюдение за побежнёнными Англией и Францией с целью помешать их восстановлению. С другой стороны, победоносная Германия будет располагаться огромными территориями, и в течение многих десятилетий она будет занята "их експлуатацией" и установлением там германских порядков. Очевидно, что Германия будет занята в другом месте, чтобы повернуть против нас. Если и ещё одна вещь, которая послужит нашей безопасностью. В побежденной Франции ФКП всегда будет очень сильной. Коммунистическая революция неизбежно произойдёт, и мы сможем использовать это обстоятельство для того, чтобы прийти на помощь Франции и сделать её нашим союзником. Позже все народы, попавшие под "защиту" победоносной Германии, также станут нашими союзниками. У нас будет широкое поле деятельности для развития мировой революции.

Товарищи! В интересах СССР — Родины трудящихся, чтобы война разразилась между Рейхом и капиталистическим англо-французским блоком. Нужно сделать всё, чтобы эта война длилась как можно дольше в целях изнурения двух сторон. Именно по этой причине мы должны согласиться на заключения пакта, предложеного Германией, и работать над тем, чтобы эта война, объявленная однажды, продлилась максимальное количество времени. Надо будет усилить пропагандистскую работу в воюющих странах для того, чтобы быть готовыми к тому времени, когда война закончится..." [Кучер В.І., Чернега П.М. Україна у Другій світовій війні (1939–1945). —К., 2004 — С.55-57].

Запитання до документа.

1. Чим мотивував Й. Сталін необхідність зближення з Німеччиною і підписання Пакту?
2. Яку мету переслідував Сталін?

Після нетривалих переговорів міністра закордонних справ Німеччини Ріббентропа і наркома закордонних справ СРСР Молотова 23 серпня 1939 р. у Кремлі було підписано Пакт про ненапад між двома країнами. Документ передбачав зобов'язання сторін утримуватися від агресивних дій стосовно одна одної чи будь-яких інших дій спільно з третіми державами, які б загрожували інтересам однієї зі сторін, що домовлялися.

Окремою частиною радянсько-німецького договору став таємний протокол, який увійшов в історію як "пакт Молотова-Ріббентропа", передбачав розмежування сфер впливу обох держав у Європі. Німеччина визнавала сферою інтересів Радянського Союзу Фінляндію, Естонію, Латвію та Бессарабію, а Литву віднесла до сфери своїх інтересів. Протокол передбачав поділ Польщі. Лінія поділу мала проходити по лінії річок Нарев, Вісла, Сян.

Робота з документом.

Таємний додатковий протокол до Пакту про ненапад між Німеччиною та Союзом Радянських Соціалістичних Республік. 23 серпня 1939 р.

Підписуючи договір про ненапад між Німеччиною та Союзом Радянських Соціалістичних Республік, нижчепідписані упо-

вноважені Обох Сторін обговорили в суворо конфіденційному порядку питання про розмежування сфер обопільних інтересів у Східній Європі.

Це обговорення призвело до нижчевикладеного результату:

1. У разі територіально-політичного переоблаштування областей, що входять до складу Прибалтійських держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва), північний кордон Литви одночасно є межею сфер інтересів Німеччини і СРСР. При цьому інтереси Литви щодо Віленської області визнаються Обома Сторонами.

2. У разі територіально-політичного переоблаштування областей, що входять до складу Польської держави, межа сфер інтересів Німеччини і СРСР пролягатиме приблизно вздовж лінії рік Нарев, Вісла і Сан. Питання, чи є в обопільних інтересах бажаним збереження незалежної Польської держави і які будуть кордони цієї держави, може бути остаточно з'ясоване лише протягом подальшого політичного розвитку. В кожному разі обидва Уряди вирішуватимуть це питання в порядку дружньої обопільної згоди.

3. Стосовно південного сходу Європи з радянського боку підкреслюється зацікавлення СРСР у Бессарабії. З німецького боку заявляється про її повну політичну незацікавленість у цих областях.

4. Цей протокол зберігатиметься обома сторонами в суворій таємниці.

Москва, 23 серпня 1939 р.

За уповноваженням Уряду СРСР В. Молотов
За Уряд Німеччини Й. Ріббентроп.

Запитання до документа.

1. Чим була зумовлена поява цього документа?
2. Дайте моральну та історичну оцінку цього протоколу.

Таким чином, таємний протокол стосувався українських земель, що входили до складу Польщі та Румунії. Віддаючи українські землі Сталіну, Гітлер вдруге наче підкреслював свою незацікавленість Україною (Вперше це було підкреслено діями Німеччини щодо Карпатської України, яка була віддана Угорщині), хоча ще у 1938 р. "українська карта" активно розігрувалася німецьким керівництвом.

Домовленості між СРСР та Німеччиною розв'язали руки останній для агресії проти Польщі і тим самим поклали початок Другій світовій війні.

3. Початок Другої світової війни.

Розповідь учителя.

1 вересня 1939 р. о 4 годині 45 хвилин залпи німецького броненосця "Шлезвіг-Гольштейн" по польському прикордонному укріпленні на косі Вестерплятте розпочали Другу світову війну. Одночасно німецькі війська атакували поль-

ську територію з півночі, заходу і півдня (з території союзної Німеччини Словаччини). Офіційний Берлін представив німецькі дії як вимушену відповідь на польську агресію. Напередодні переодягнені у польську форму спеціально звільнені з в'язниці злочинці здійснили напад на радіостанцію німецького містечка Глівіце на кордоні з Польщею.

"За наказом фюрера і головнокомандувача, вермахт взяв у свої руки активний захист рейху. Виконуючи накинуте ззовні завдання покласти край польському насиллю, сьогодні вранці німецькі сухопутні війська перейшли у контрнаступ на всьому польсько-німецькому кордоні", — так виправдовувалась нацистська агресія.

Упродовж першого тижня війни організований опір польської армії було зломлено. Вже 3 вересня 1939 р. головнокомандувач збройних сил Польщі маршал Ридз-Смігли дійшов думки про неминучість поразки. Проте окремі польські частини продовжували чинити опір, а іноді навіть домагались окремих перемог. Так, в одному з боїв німецька 1 танкова дивізія в результаті контрудару польської бригади втратила майже третину своєї бойової техніки і ледь була не розгромлена. Героїчною сторінкою польської армії стала оборона Вестерплятте, коли 182 польські солдати стримували наступ переважаючих сил гітлерівців. Мужньо боронилися захисники Варшави, Львова та інших міст. Але героїзм польських солдатів не міг замінити військово-технічну відсталість країни і змінити загальної стратегічної обстановки. Польща війну програла. Її союзники Англія та Франція, хоча й оголосили війну Німеччині 3 вересня, але реальних дій, які б допомогли Польщі, так і не здійснили.

Після початку бойових дій більшість українського населення залишилося лояльним до Польщі. Ті українці, що служили у польській армії переважно на німецько-польському кордоні (близько 200 тис. чол.), чесно виконали свій обов'язок, проявляючи чималий героїзм. За оцінками експертів, кожен десятий з-поміж них загинув у бою, чи помер від ран, хвороб у таборах для полонених.

Німеччина, розпочавши війну, намагалась втягнути в агресивні дії і СРСР з метою зробити його співучасником і своїм союзником. 3, 5, 8, 12 вересня 1939 р. Гітлер звертався до Сталіна з вимогою розпочати бойові дії проти Польщі. Але радянське керівництво відповідало, що в потрібний час йому "обов'язково доведеться... почати конкретні дії. Але ми вважаємо, що цей момент поки що не настав", а "поспішність може зіпсувати справу і сприятиме згуртованості ворогів". Позиція радянського керівництва була продиктована небажанням видаватися в очах світової громадськості агресором, воно очікувало падіння польської держави.

Така позиція радянського керівництва спонукала німецьке командування до розв'язання "польського питання" без Радянського Союзу. Німецькі війська перетнули лінію, вказану в таємному протоколі, і просунулись далі на схід, підійшовши до Львова, Бреста, а також почали більш детально розглядати питання створення в Галичині Української держа-

ви, спираючись на ОУН, яка мала організувати антипольське повстання. Також німецькою розвідкою (абвером) у складі німецької армії було створено український легіон під командуванням Романа Сушка переважно з колишніх вояків Карпатської Січі (200-600 чол.).

Цікаво знати.

12 вересня 1939 р. високопоставлені керівники Німеччини Ріббентроп, Канаріс, Кейтель провели засідання, на якому йшлося про можливість створення західноукраїнської держави. Через кілька днів у Відні Канаріс зустрівся з головою проводу ОУН А. Мельником. Керівник абверу наголосив на можливості створення незалежної Західної (Галицької) України. Мельник настільки повірив у це повідомлення, що навіть почав готувати список членів уряду майбутньої держави.

Тим часом структури ОУН, що діяли на території Польщі, організували серію повстань, щоб захопити міста Галичини і проголосити відновлення української держави. 10 вересня у Дрогобичі, Стрию, Бориславі, Калуші та інших містах відбулися збройні виступи бойовиків ОУН проти польської адміністрації, але захопити жодне з цих міст не вдалося. Наступний виступ був призначений на 18 вересня, але вступ Червоної армії в Галичину зірвав ці плани.

Робота з документом.

Позиція Й. Сталіна щодо початку Другої світової війни, висловлена ним під час бесіди з керівниками Комінтерну (7 вересня 1939 р.).

"...війна йде між двома групами капіталістичних країн (бідні і багаті стосовно колоній, сировини та ін.) за переділ світу, за панування у світі! Ми не проти, щоб вони добряче побилися і послабили один одного. Непогано, якщо руками Німеччини буде розхитано положення найбагатших капіталістичних країн (особливо Англії). Гітлер сам цього не розуміє і не бажає, розстроює, підриває капіталістичну систему... Ми можемо маневрувати, підштовхувати одну сторону проти іншої, щоб краще втягнулися в бійку. Пакт про ненапад у деякій мірі допомагає Німеччині. Наступний момент — підштовхувати іншу сторону...

...знищення цієї держави [Польщі] *в теперішніх умовах означає, що одною буржуазною фашистською державою буде менше! Що було б поганого, якби у результаті розгрому Польщі ми поширили б соціалістичну систему на нові території і населення".*

Запитання до документа

1. Охарактеризуйте політику Й. Сталіна щодо початку Другої світової війни.
2. Які аргументи наводилися на користь ліквідації польської держави?

4. Вступ Червоної армії на територію Західної України.

Розповідь учителя.

З початком Другої світової війни в Радянському Союзі було запроваджено загальну військову повинність і проведено мобілізацію, почалась концентрація радянських військ на кордоні з Польщею.

14 вересня 1939 р. радянське керівництво повідомило німецькій стороні, що Червона армія готова розпочати бойові дії проти Польщі.

Для нападу на Польщу було створено Білоруський (командувач М. Ковальов) і Український (командувач С. Тимошенко, начальник штабу М. Ватутін) фронти. Їм було поставлено завдання перетнути радянсько-польський кордон і взяти під контроль радянську зону впливу.

До складу Українського фронту входило 28 стрілецьких, 7 кавалерійських дивізій, 10 танкових бригад, 7 артилерійських полків резерву Головного командування (240 тис. чол., 2300 танків, 1800 гармат і мінометів). Дії військ двох фронтів прикривало 4 тис. літаків. (Серед особового складу фронту вихідці з України становили близько третину).

Поляки на радянському кордоні мали всього 25 батальйонів (12 тис. чол.).

17 вересня 1939 р. Червона армія ступила на територію Західної України і Західної Білорусії.

Наступ радянських військ для польського керівництва був настільки несподіваним, що головнокомандувач польської армії Ридз-Смігли віддав наказ: "...з Совєтами бойові дії не вести, лише у випадках з їх боку роззброїти наші частини. Завдання ців, без змін. Частини, до розташування яких підійшли Совєти, повинні вести з ними переговори з метою виходу гарнізонів до Румунії або Угорщини".

Та сутичок уникнути не вдалося. Втрати Українського фронту складали декілька сот солдатів убитими, 10 танків, 33 автомашини, 5 гармат і 2 літаки. Загалом втрати Червоної армії під час "визвольного походу" склали 795 убитими, 59 зниклими безвісти, 2019 пораненими.

Цікаво знати.

У полон до Червоної армії потрапило 452 500 польських солдатів та офіцерів. Більша їх частина була відпущена, а 125,4 тис. опинились у таборах (в основному офіцери). Доля їх склалася трагічно. У квітні-травні 1940 р. в Катинському лісі під Смоленськом, а ще раніше — в Путивлі, Козельці, Старобільську понад 22 тис. чоловік було розстріляно. Інші польські військовополонені, за наказом Л.Берії, були залучені до будівництва шосейних доріг Новоград-Волинський–Рівне–Дубно–Львів (25 тис. чол.), Проскурів–Тернопіль–Львів–Яворів (10 тис. чол.), а також на роботах в Криворізькому басейні.

Наступ Червоної армії був стрімким. Головною метою Українського фронту було якнайшвидше оволодіння Львовом. Такої ж мети дотримувались і німецькі війська, які

13 вересня підступилися до міста, а на 18 вересня оточили місто з трьох сторін і намагалися оволодіти ним. Польські війська вчинили завзятий опір. 19 вересня 1939 р. між німецькими і радянськими частинами через непорозуміння стався бій, у якому з обох боків були втрати. Зрештою, після переговорів німецькі війська були відведені від міста, а 22 вересня 1939 р. Львів був зайнятий радянськими загонами. Польський гарнізон не чинив опору радянським військам. Того ж дня у Бресті, Гродно, Пінську, Перемишлі відбулися спільні паради радянських і німецьких військ на честь перемоги над Польщею.

Цікаво знати.

Під час одного бою 27—28 вересня 1939 р. у полон до Червоної армії потрапив поранений генерал Польської армії В. Андерс. Командувач 12-ю армією І. Тюленєв переконав його написати звернення до польських солдатів із закликом добровільно скласти зброю. Після нападу Німеччини на СРСР В. Андерс став командувачем Польської армії, що формувалася у Поволжі. Тоді ж стало відомо про злочин, вчинений сталінським керівництвом щодо польських офіцерів, і Польська армія Андерса за домовленістю із союзниками була виведена через Іран до Північної Африки, де вона вела бойові дії разом з англійськими військами.

Плануючи напад на Польщу, радянське керівництво прагнуло знайти пропагандистське обґрунтування цій акції. Таким виправданням стало пригноблене становище українців і білорусів у Польщі та їхнє беззахисне становище після розпаду Польської держави.

Також наступ радянських військ збігся із від'їздом польського уряду 17 вересня 1939 р. до Румунії.

Напередодні вступу радянських військ на територію Польщі польському послу в Москві було вручено ноту.

Робота з документом.

Нота радянського уряду.

"Польська держава та її уряд фактично перестали існувати. Таким чином припинили свою чинність договори, укладені між СРСР і Польщею. Надана сама собі й залишена без керівництва, Польща перетворилась на зручне поле для всіляких випадковостей, несподіванок, які можуть створити загрозу для СРСР. Тому...радянський уряд не може... байдуже ставитися до того, що єдинокровні брати — українці та білоруси, які проживають на території Польщі, кинуті напризволяще, залишилися беззахисними. Унаслідок таких обставин радянський уряд дав розпорядження Головному командуванню Червоної Армії віддати наказ перейти кордон і взяти під свій захист життя і майно населення Західної України та Західної Білорусії".

Запитання до документа.

Які аргументи наводило радянське керівництво, виправдовуючи агресію зі свого боку? Свою думку доведіть.

Маючи таке ідеологічне обґрунтування, агресія проти Польщі була представлена як "визвольний похід" Червоної армії.

Під час "походу" Червона армія зайняла територію меншу, ніж передбачалося таємним протоколом. Для врегулювання питань кордону в Москві розпочались переговори між Німеччиною та СРСР, які завершились підписанням 28 вересня 1939 р. Договору про дружбу і державні кордони і двох таємних протоколів до нього. За цим договором було остаточно поділено сфери впливу між двома державами у Східній Європі й встановлено спільний радянсько-німецький кордон.

Під час спільного параду Червоної армії і вермахту на честь перемоги над Польщею

Договором ліквідовувалась Польська держава, встановлювався новий кордон по "лінії Керзона", сферою впливу Радянського Союзу ставала Литва в обмін на етнічно польські землі, що відходили Німеччині. Також за договором до сфери німецького впливу потрапили частково полонізовані українські етнічні землі — Холмщина, Підляшшя, частина Полісся, Посяння, Лемківщина, на яких проживало майже півмільйона українців. Ця обставина свідчить про те, що у своїх діях Сталін керувався не прагненням врятувати "єдинокровних братів", а суто власними стратегічними інтересами.

У результаті поділу Польщі до СРСР відійшло 51,4% її території з 37,1% населення (12 млн чол.).

5. Входження Бессарабії і Північної Буковини до складу СРСР і УРСР.

Розповідь учителя.

Радянський Союз ніколи не визнавав приєднання Бессарабії до Румунії. Пакт про ненапад з Німеччиною і додатко-

вий протокол до нього, а також початок Другої світової війни створили сприятливі умови для розв'язання "бессарабського питання" на користь СРСР. 29 березня 1940 р. Молотов, виступаючи на сесії Верховної Ради СРСР, заявив, що "у нас немає пакту про ненапад з Румунією. Це пояснюється наявністю невирішеного суперечливого питання щодо Бессарабії, захоплення якої Румунією Радянський Союз ніколи не визнавав, хоча ніколи і не ставив питання повернення Бессарабії воєнним шляхом". Ця заява занепокоїла румунське керівництво, яке намагалося знайти підтримку з боку Німеччини. Та остання, будучи зайнятою війною на заході, заявила, що "проблема Бессарабії Німеччину не цікавить — це справа самої Румунії".

Початок нацистського наступу у Франції прискорив дії радянського керівництва.

Конкретні радянські воєнні приготування для вирішення "бессарабського питання" розпочалися 9 червня 1940 р. Радянський нарком В. Молотов 26 червня 1940 р. вручив румунському послу ноту ультимативного характеру з вимогою передати СРСР Бессарабію та Північну Буковину. Румунія, яка розуміла безперспективність опору, змушена була погодитись з вимогою. Також Німеччина відмовилась надати допомогу Румунії.

28 червня 1940 р. радянські війська Південного фронту під командуванням Г. Жукова перейшли Дністер і встановили свій контроль над зазначеними територіями.

Слід зазначити, що Північна Буковина не згадувалась у жодній домовленості між СРСР і Німеччиною. Також ця територія ніколи не входила до складу Російської імперії на відміну від Бессарабії. Тому дії СРСР у Північній Буковині були сприйняті Німеччиною дуже негативно, і це прискорило розробку останньою планів війни проти СРСР. У середині липня 1940 р. німецький генеральний штаб почав розробку плану "Барбаросса" — плану нападу на СРСР.

Територіальні зміни України в 1939—1940 рр.

Дата	Доля українських земель
1939	Закарпаття (Карпатська Україна) — окуповане й приєднане Угорщиною Східна Галичина, Західна Волинь — увійшли до складу УРСР Холмщина, Підляшшя, Посяння, Лемківщина — було встановлено німецьку окупаційну владу (увійшли до складу Польського генерал-губернаторства Третього Рейху)
1940	Північна Буковина, Хотинщина, Придунайський край (Південна Бессарабія) — увійшли до складу УРСР

6. Радянізація нових територій.

Розповідь учителя.

До нападу на Польщу і відповідної радянізації новоприєднаних територій радянське керівництво готувалося давно

і ретельно. У 1920–1930-ті роки було складено декілька детальних планів війни проти Польщі, зокрема у 1925, 1932, 1939 рр., готувалися списки осіб, які підлягали першочерговому арешту, створювалися спеціальні підрозділи НКВС — "оперативні групи НКВС" (на території дій Українського фронту чисельність 5 груп і прикордонних загонів сягала 105 тисяч чол.) тощо.

Робота з документом.

Директива наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії про завдання оперативних груп НКВС при вступі радянських військ на територію Західної України

"1. Негайно зайняти всі установи зв'язку: телеграф, телефон, радіостанції і радіовузли, пошти, поставити на чолі органів зв'язку надійних людей.

2. Негайно зайняти приміщення державних і приватних приміщень банків, казначейств...

3. ...негайне захоплення типографій, редакцій газет, складів паперу і негайна організація випуску преси.

4. Негайне зайняття всіх державних архівів...

5. З метою недопущення змов і зрадницької роботи — арештуйте і оголосіть заручниками найбільших представників поміщиків, князів, дворян і капіталістів.

6. Арешт найбільш реакційних представників урядових адміністрацій, керівників місцевої поліції, ..., курівників контрреволюційних партій... Арешти духовенства поки не проводити, особливо католиків.

7. Зайняти в'язниці, перевірити весь склад в'язнів. Усіх арештованих за революційну та іншу антиурядову діяльність звільнити, при цьому провести роботу з вербування агентів...

14. Співробітникам НКВС взяти активну участь у підготовці і проведенні тимчасових Управлінь — народних зборів — українського, білоруського і польського. Для забезпечення зусиль проведення народних зборів налагодити необхідну агентурно-оперативну роботу з виявлення і репресування контрреволюційних організацій, груп і осіб, які протидіють і зривають організацію нової влади.

15. Взяти активну участь в організації тимчасового управління робочої гвардії і селянських комітетів...

16. Конфіскацію фуражу і продовольства у населення уникайте. Необхідне... купуйте за готівкові радянські рублі...".

Запитання до документа.

1. Які завдання ставилися перед оперативними групами НКВС?
2. Висловіть своє ставлення до цього документа.

Цікаво знати.

24 вересня 1939 р. відбулася зустріч української делегації (Допомоговий комітет) під проводом д-ра К. Левицького (до якої входили професор К. Студинський, д-р Р. Перфецький, адвокати Л. Петрушевич, С. Магаляс, З. Пеленський, д-р. С. Баран, інженер Ган) з радянським комендантом Льво-

ва генералом Івановим і уповноваженим Міщенком. К. Левицький, який упродовж піввіку був оборонцем українства перед чужими режимами в Західній Україні, виголосив промову, в якій, між іншим, сказав: західні українці не знають нової влади, але просять, аби не було репресій за минуле, дозволялося і далі організовувати культурне й економічне життя, щоб було збережено газету "Діло", не переслідувалося духовенство тощо. У відповідь радянські представники відповіли: що було дотепер, пускається в непам'ять, а радянська влада вимагає від своїх громадян лише лояльності й разом з визволенням приносить західним українцям багато благ. Але вже за декілька днів газету "Діло" було закрито, у приміщенні її редакції розміщено редакцію газети "Радянська Україна", К. Левицький та інші діячі українського руху кінця XIX — 30-х років XX ст. були заарештовані й відправлені до Москви.

Першочерговим завданням нової влади стало формування нових органів влади і їх узаконення. Попервах у містах і селах, де вступали радянські війська, ліквідовувались польські органи влади і створювалися тимчасові комітети з місцевих комуністів та прорадянськи налаштованих діячів. Заборонялась діяльність партій і громадських рухів. Формувались робітничі і селянські дружини, які разом з оперативними групами НКВС здійснювали масові арешти. Всього було заарештовано 21 857 чол. (державні чиновники, поліцаї, жандарми, осадники, діячі політичних партій, окремі представники інтелігенції тощо), яких вважали небезпечними для нової влади. У 1940 р. всі вони були знищені.

Для узаконення радянського режиму в Західній Україні 22 жовтня 1939 р. під контролем НКВС було проведено вибори до Народних Зборів. За офіційними даними, в голосуванні взяло участь 92% виборців. На виборчих дільницях вони одержали вже складені безальтернативні списки кандидатів у депутати. Наприкінці жовтня Народні Збори прийняли Декларацію про входження Західної України до складу СРСР і возз'єднання її з УРСР. 1 листопада 1939 р. сесії Верховної Ради СРСР, а 15 листопада ВР УРСР ухвалили відповідні закони.

Робота з документом.

Із Декларації Українських Народних Зборів про прийняття Західної України до складу Союзу РСР і включення її до складу Української РСР (жовтень 1939 р.)

"Український народ у колишній Польській державі був приречений на вимирання. Його долею було пригноблення, знищення та грабіж. Польські пани зробили все, щоб ополячити українське населення, навіть слово "українець" замінили словами "бидло" і "холоп".

Українських селян позбавляли землі. Робітникам і службовцям, українцям, не давали працювати на фабриках, заводах і в установах. Українців не приймали в навчальні заклади. Викорінювали рідну українську мову. Прагнули знищити українську культуру. Усе це не раз викликало бурю протесту, мали місце

селянські повстання проти колоніального режиму правлячих кіл панської Польщі.

Але скінчився час пригноблення і безправ'я. Волею всього багатонаціонального радянського народу, за указом Радянського уряду Червона Армія визволила навіки народ Західної України від влади польських поміщиків і капіталістів.

...Українські Народні Збори, як виразник непохитної волі і сподівань народу Західної України, постановляють:

Просити Верховну Раду Союзу РСР прийняти Західну Україну до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, включити Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки з тим, щоб з'єднати український народ в єдиній державі, покласти край віковому роз'єднанню українського народу".

Запитання до документа.

1. Якими історичними обставинами в документі аргументовано необхідність входження Західної України до складу СРСР?

2. Чому ця історична подія сьогодні по-різному оцінюється істориками?

На території Західної України, що офіційно увійшла до складу УРСР, у грудні 1939 р. було створено шість областей — Львівську, Станіславську, Волинську, Тернопільську, Рівненську, Дрогобицьку.

Менш ніж через рік було законодавчо оформлено і включено до складу УРСР території Північної Буковини та придунайських земель. 2 серпня 1940 р. за рішенням VII сесії Верховної Ради СРСР було утворено Молдавську РСР, а на території Північної Буковини та Хотинського повіту Бессарабії — Чернівецьку область й передано до складу УРСР. У грудні 1940 р. було утворено Ізмаїльську область, до складу якої увійшли Аккерманський та Ізмаїльський райони.

У листопаді 1940 р. між Українською РСР і Молдавською РСР було встановлено новий кордон. Частину колишньої Молдавської Автономної РСР у складі УРСР було передано Молдавській РСР. У результаті від України було відчужено Придністров'я з етнічним українським населенням.

Після включення до складу УРСР Західної України, Північної Буковини і трьох повітів Бессарабії населення України збільшилося на 8,8 млн осіб і станом на середину 1941 р. становило понад 41,6 млн осіб; її територія розширилася до 565 тис. км^2.

З приєднанням західноукраїнських земель до СРСР розпочався процес радянізації, тобто насадження в усіх сферах життя вироблених за роки радянської влади стратегічних напрямків модернізації життя: націоналізація, колективізація, індустріалізація, культурна революція.

У процесі радянізації західноукраїнських земель виділяють два етапи:

— до весни 1940 р. режим зовні зберігав демократичність, а реформи зустрічали підтримку населення;

— з весни 1940 р. відбувається поглиблення соціалістичного змісту перетворень, що супроводжуються масовими репресіями через неприйняття цих перетворень більшістю місцевого населення.

Для зміцнення нової влади у Західну Україну було направлено 86 тис. партійних, радянських, комсомольських, профспілкових функціонерів. Сюди також послали вчителів, культпрацівників, агрономів, медиків тощо. Більшість з прибулих були молоді люди без освіти і відповідного досвіду роботи, що викликало чимало конфліктів з місцевим населенням через нерозуміння специфіки регіону.

Найбільш позитивно зустріло українське селянство заходи з розподілу поміщицьких земель і земель осадників, реманенту, худоби, посівного матеріалу та майна. Загалом було розподілено близько 2 млн га землі. Щоб забезпечити собі ще додаткову підтримку, третина селянських господарств, що були найбіднішими, звільнялися від податків. Але позитивне ставлення у селян дуже швидко вивітрилося, коли нова влада почала створювати колгоспи. Перші колгоспи з'явилися у 1940 р. Станом на 1 червня 1941 р. у 2,6 тисяч колгоспів було об'єднано 140 тисяч селянських господарств, що становило 13%.

Робота з документом.

1) Зі спогадів селянина з села Вишенька Мала Городець кого району Львівської області

"Агітація вступати до колгоспів не мала результатів. Тоді уряд вдався до насильства. У Сибір почали вивозити заможних селян. Депортація проводилась грубо і жорстоко: під'їжджали до селянина, дозволяли взяти з собою необхідні в дорогу речі і дещо з продуктів харчування, вантажили на автомашини або фури і вивозили на залізничну станцію. Як правило, це відбувалося ночами. На станціях люди мерзли по кілька днів у товарних вагонах, доступ до рідних і близьких був заборонений".

2) Із кореспонденції "Як боролося українське селянство" (23 серпня 1941 р.)

"...Агітація була шаленою, неперебірлива в засобах. Всупереч Конституції, за якою колгоспна справа — це річ добровільна, страшили людей виселенням, арештами...; кликали щоразу до сільради (навіть серед ночі) та намовляли підписувати членську заяву.

Де не доводилося заложити колгоспи, там... непосильні обов'язки — ...вивозити каміння, дерево і тому подібне в часи найгарячішої роботи в полі. За невиконання карали ув'язненням".

Запитання до документів.

1. Якими заходами радянська влада примушувала вступати до колгоспів?
2. Чи відрізнялися ці заходи від тих, що застосовувались при створенні колгоспів у Наддніпрянській Україні?
3. Якою, на Вашу думку, була реакція селян на такі дії влади?

Робота з термінами і поняттями.

Депортація — примусове, насильницьке переселення людей за межі місць їх постійного проживання.

Нова влада, яка не сприймала приватної власності, провадила заходи з її цілеспрямованої ліквідації. Так, була націоналізована земля та її надра, промислові підприємства (2200 підприємств) та заклади торгівлі. На націоналізованих підприємствах створювалися за радянським зразком профспілки. Запроваджувався 8-годинний (замість 13-14-годинного) робочий день, влаштовувалися на роботу безробітні, істотно збільшувалася заробітна плата. Щоб завантажити підприємства роботою, їм надавались державні замовлення і вони забезпечувались сировиною. Завдяки таким заходам за декілька місяців було ліквідовано безробіття. Ті, хто не змогли знайти роботу на місці, відправлялися на підприємства Донбасу. Так, з Галичини виїхало 17 тисяч чол., з Буковини — 14 тисяч.

Одним із заходів радянізації був розподіл націоналізованого житла колишніх польських чиновників, власників підприємств, поміщиків тощо. Значну кількість квартир отримали переселенці з Наддніпрянщини.

Робота з документом.

Зі спогадів очевидця

"Накупивши кольорових нічних сорочок в комісійних крамницях, їхні жінки із задоволенням проходжалися в них вулицями міста, будучи певними, що придбали "хороші плаття". ...З'явилися нові назви вулиць, пам'ятники Леніну та Сталіну, державні підприємства, державні школи, державні газети, тобто все стало нашим. У місто наїхало багато злих облич, на вулицях і в установах частіше стали лунати російські матюки, а простакуваті російські матрони, жінки офіцерів, мили яблука в унітазах і дивувалися, як воно гарно миє. Голодні червоноармійці, мов сарана змітали всі харчі з багатих єврейських крамничок, їли навіть дріжджі... На вулицях спостерігалося щоразу більше нових пришельців зі Сходу: косоокі, монгольські обличчя з широкими вилицями; присадкуваті опасисті московки з яскраво підмальованими губами, ясно фарбованим волоссям, що вели себе самовпевнено, з нахабною крикливістю. Частіше зустрічалися п'яниці. Місто поволі почало втрачати свій первісний вигляд, свою духовну притаманність, ознаку приналежності до західної культури".

Запитання до документа.

1. Яким було ставлення місцевого мешканця до переселенців зі Сходу?
2. Що викликало невдоволення у населення в діях нової влади?

Місцеве населення вразило запровадження безплатних медичного обслуговування та освіти, організація дитячих садків і ясел, шкіл та курсів з ліквідації неписьменності та малописьменності для дорослих. Сенсацією стало повсюдне запровадження української мови, а також українського репертуару в театрах, різке збільшення українських шкіл (до 5,6 тисяч) з одночасним скороченням польських. Було підвищено заробітну платню працівникам освіти та охорони здоров'я.

Цікаво знати.

Якщо до 1940 р. у Північній Буковині існувало 72 лікувальних заклади зі штатом 112 лікарів, то після включення її до складу СРСР медичне обслуговування населення здійснювали відповідно 200 закладів і понад 500 лікарів.

Львівський університет було перейменовано на честь І. Франка, мовою викладання в ньому і Львівській політехніці стала українська. Кількість українських студентів зросла в 4 рази і стала становити 50%. У Львові заснували філіал Академії наук Української РСР.

Преса була переведена на українську мову. Зі східних областей привезли багато книжок українською мовою. Влаштовувалися гастролі театральних труп, хорових і музичних колективів зі Сходу.

Проте дедалі частіше населення стало помічати, що через такі дії влада намагається нав'язати нові радянські цінності. Поряд ліквідували стару українську пресу, культурно-просвітні організації, "Просвіту", НТШ тощо. Українізація була жорстко обмежена рамками радянської системи.

Соціальні перетворення супроводжувалися репресіями, метою яких було якнайшвидше вирішення питання про суспільний лад і утвердження радянської влади в регіоні.

Репресії, як уже згадувалося, розпочалися відразу після зайняття краю Червоною армією, але спочатку вони торкнулися переважно поляків. Серед українців раніше за інших зазнали репресій активісти політичних партій.

Широкомасштабні репресії українців почалися з грудня 1939 р. Репресії здійснювалися без суду і слідства, але з метою залякування населення інколи проводилися показові процеси. Найпоширенішою їхньою формою стали депортації. Перших мешканців було виселено до Сибіру і Казахстану у лютому 1940 р. разом з родинами польських військових осадників і лісничих. Друга хвиля депортації відбулась у квітні 1940 р. — це були родини репресованих. Третя (червень 1940 р.) і четверта (травень-червень 1941 р.) хвиля зачепила переважно тих, хто втікав з нацистської зони окупації Польщі. Загалом було депортовано 320 тисяч осіб. Смертність серед депортованих становила 16%.

Єдиною організованою силою опору новій владі була ОУН, яка зберегла свою підпільну мережу. Підпілля розповсюджувало листівки, готувало молодь до майбутньої боротьби, іноді здійснювало збройні акції проти представників нової влади. ОУН налагодила співпрацю з нацистською розвід-

кою абвером і вела підготовку до дій під час майбутньої війни між СРСР і Німеччиною, про можливість якої мало хто сумнівався.

Органи держбезпеки докладали всіх зусиль для боротьби з оунівським підпіллям. У січні у Львові відбувся закритий процес над 59-ма членами ОУН. Найпомітнішою на процесі фігурою був уніатський священик Р. Берест. Частина підсудних була страчена, інша засуджена до тривалих термінів ув'язнення.

7. Становище України в 1939 — у першій половині 1941 р.

Самостійна робота з підручником.

Початок Другої світової війни прискорив процес мілітаризації в СРСР. Це знайшло свій відбиток у завданнях Третьої п'ятирічки. Так, зросли воєнні витрати: у 1939 р. вони становили 25,6%, 1940 р. — 32,6%, 1941 р. — 43% державного бюджету. Дедалі більше підприємств переходили на виробництво воєнної продукції. Запускались у виробництво новітні зразки зброї, які за своїми характеристиками перевершували аналогічні зразки інших країн. Так, танк Т-34, створений конструкторами Харківського тракторного заводу ім. Комінтерну, став одним із найкращих у роки Другої світової війни. А танку КВ-1 взагалі не було рівних на той час. Серійний випуск нових машин розпочався у 1940 р. і до початку війни з Німеччиною Червона армія отримала 1226 Т-34, 636 КВ-1. Загалом з 1940 по 1945 рр. Харківський тракторний завод випустив 21 410 танків Т-34 з 46 127 виготовлених у СРСР. Були створені реактивні міномети — "Катюша", нові зразки літаків: МІГ-3, ЛаГ-3, Як-1, Пе-2, Іл-2 (на озброєння до червня 1941 р. надійшло 3719 таких машин) тощо.

Відбувалась реорганізація Червоної армії і збільшувалась її чисельність майже вдвічі — до 5 млн бійців. За два роки було сформовано 125 нових дивізій. Формувалися могутні механізовані корпуси, які мали завдавати потужні танкові удари. На новому кордоні будувалися укріплення "Лінії Молотова". Розроблялися плани ведення бойових дій проти потенційного противника. Всі ці заходи безпосередньо торкалися України. У створенні військової потуги, оснащенні армії людьми й технікою був задіяний її потенціал.

Жорсткі заходи запроваджувалися для зміцнення трудової дисципліни. 28 грудня 1938 р. Раднарком СРСР ЦК ВКП(б) і ВЦРПС (керівний орган профспілок) прийняли постанову "Про заходи упорядкування трудової дисципліни, поліпшення практики державного соціального страхування і боротьби із зловживаннями у цій сфері". Постанова передбачала звільнення з роботи за запізнення на 20 хвилин і покарання для порушників трудової дисципліни.

26 червня 1940 р. ВР СРСР ухвалила Указ "Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний тиждень і заборону самовільного відходу робітників і службовців з підприємств та закладів". Указ передбачав за самовільне залишення робочого місця ув'язнення від 2-х до 4-х місяців

ув'язнення, а запізнення — виправно-трудові роботи впродовж 6 місяців з утриманням 20% заробітку.

Створювалася єдина система державного трудового резерву, яка базувалася на примусовій мобілізації учнів ремісничих шкіл, залізничних училищ і шкіл фабрично-заводського навчання.

Була проведена часткова мобілізація промисловості, більшість заводів стала працювати на потреби армії, зокрема, всі заводи хімічної і металургійної промисловості.

Перелічені заходи, повідомлення у пресі про бойові дії в Європі та Азії, участь радянських добровольців у подіях в Китаї, Іспанії, агресія СРСР проти Польщі, Фінляндії, країн Прибалтики, бої Червоної армії з Японією в Монголії створювало у суспільстві відчуття наближення і невідворотності війни. Водночас суспільство було дезорієнтоване радянською пропагандою, що війни не буде, що між Німеччиною та СРСР існує Пакт про ненапад, що якщо і почнеться війна, то вона буде вестися "на ворожій території і малою кров'ю", що "Червона Армія є могутньою і непереможною".

II. Закріплення нових знань.

Бесіда за запитаннями.

1. У результаті яких подій західноукраїнські та придунайські землі увійшли до складу УРСР?
2. Чи можна напад СРСР на Польщу називати "визвольним походом" Червоної армії? Свою думку обґрунтуйте.
3. Які негативні та позитивні сторони можна виділити у процесі входження західноукраїнських і придунайських земель до складу УРСР?

Що таке радянізація? Назвіть її основні складники.

Навчаючий тест.

1. Коли було укладено Пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР? А) 23 серпня 1939 р.; Б) 1 вересня 1939 р.; В) 17 вересня 1939 р.; Г) 28 вересня 1939 р.

2. Із зазначених тверджень виберіть ті, які є основними положеннями Додаткового протоколу до Пакту про ненапад між Німеччиною та СРСР. А) розподіл Польщі на сфери впливу між двома країнами; Б) розподіл Східної Європи на сфери впливу між двома державами; В) укладення воєнного союзу між Німеччиною та СРСР; Г) участь СРСР у захопленні англійських колоніальних володінь.

3. Яка угода між СРСР та Німеччиною дістала назву "Пакт Ріббентропа-Молотова"? А) Пакт про ненапад між СРСР та Німеччиною; Б) Договір про дружбу і кордони між СРСР та Німеччиною; В) Приєднання СРСР до держав "осі".

4. Друга світова війна почалася з нападу Німеччина на...

5. Радянські війська розпочали “визвольний похід” на західноукраїнські землі... (дата).

6. Які фронти були утворені радянським командуванням на території України після нападу Німеччини на СРСР? А) Центральний і Південний; Б) Південно-Західний і Південний; В) Український і Білоруський.

7. Договір про дружбу і кордони між Німеччиною та СРСР передбачав розподіл Польщі по... А) лінії річок Нарев, Вісла, Сян; Б) “лінії Керзона”; В) етнічного розселення українців та білорусів.

8. Які українські землі потрапили в німецьку сферу інтересів за Договором про дружбу і кордони?

9. Яким актом було узаконено радянський режим на західноукраїнських землях?

10. Політика радянізації західноукраїнських земель включає в себе...

11. Встановіть відповідність.

1. 23 серпня 1939 р.	А) вступ Червоної армії в Бессарабію та Північну Буковину
2. 28 вересня 1939 р.	Б) Пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР
3. 22 жовтня 1939 р.	В) вибори до Народних Зборів Західної України
4. 28 червня 1940 р.	Г) Договір про дружбу і кордони між СРСР і Німеччиною

12. Які області були утворені на українських землях, що були приєднані до УРСР у 1939–1940 рр.? А) Львівська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька; Б) Львівська, Дрогобицька, Тернопільська, Станіславська, Волинська, Рівненська, Чернівецька; В) Львівська, Дрогобицька, Тернопільська, Станіславська, Волинська, Рівненська, Чернівецька, Ізмаїльська.

III. Підсумки уроку.

Заключне слово вчителя.

Пакт Ріббентропа-Молотова відкрив шлях до нацистської агресії проти Польщі і розв’язання Другої світової війни.

Скориставшись домовленостями з нацистською Німеччиною і з поразки Польщі, Червона армія здійснила “визвольний похід” на Західну Україну і Західну Білорусію і опанувала цими землями.

Кінець 1930-х — початок 1940-х років був складним і напруженим для українського суспільства. Фактично воно було

втягнуто у Другу світову війну, хоча прямі бойові дії обмежилися лише Західною Україною, і вони були не тривалими.

На новоприєднаних землях (Східна Галичина, Західна Волинь, Північна Буковина, Південна Бессарабія) розгорнулися заходи з радянізації, які мали забезпечити поширення тих форм життя, які вже утвердилися у Наддніпрянській Україні. Як і в попереднє десятиліття в Наддніпрянщині, нова влада встановлювалася жорсткими репресивними діями. Але такі заходи налаштували проти радянської влади більшість населення Західної України.

IV. Домашнє завдання.

1) Опрацювати відповідний параграф підручника.

2) Випереджувальне завдання: підготуватися до семінарського заняття за темою "Окупація України військами Німеччини та її союзників".

Рекомендована література.

1. *Владимирский А. В.* На киевском направлении. — М., 1989.
2. *Гудериан Г.* Воспоминания солдата. — Смоленск, 1998.
3. *Коваль В. С.* "Барбаросса". Истоки и история величайшего преступления империализма. — М., 1989.
4. *Коваль М. В.* Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. — К., 1995.
5. *Косик В.* Україна і Німеччина в Другій світовій війні. — Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993.
6. *Кучер В.І., Чернега П. М.* Україна у Другій світовій війні (1939–1945). — К., 2004
7. *Лиддел Гарт Б.* Вторая мировая война.— М.: С. — П., 1999.
8. *Майнштейн Э.* Утерянные победы. — М.: С. — П., 1999.
9. *Меллентин Ф.* Бронированный кулак вермахта. — Смоленск, 1999.
10. *Мельтюхов М.* Упущеный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу 1939–1941 гг. — М., 2000.
11. *Муковський І. Т., Лисенко О. Є.* Звитяга і жертовність. Українці на фронтах Другої світової війни. — К., 1996.
12. *Трубайчук А.* Брудершафт двох диктаторів. — К., 1993.
13. *Трубайчук А.* Друга світова війна. — К., 1995, 2005.
14. *Трубайчук А.* Україна в Другій світовій війні. — К., 1996.
15. *Шаповал Ю. І.* Невигадані історії. — К., 2004.
16. *Шубин А. В.* Мир на краю бездны. От глобального кризиса к мировой войне. 1929-1941 годы. — М., 2004.

Дата

Клас

Додатковий матеріал до уроку

УРОК № 3

Тема. Окупація України військами Німеччини та її союзників.

Мета: охарактеризувати хід бойових дій на території України упродовж 1941–1942 рр.; розкрити причини поразки Червоної армії та окупації України німецькими військами та їхніми союзниками; показати героїзм воїнів у боротьбі проти загарбників; закріпити навички аналізу й зіставлення історичного матеріалу, вміння розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах; виховувати учнів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності.

Тип уроку: вивчення нових знань.

Обладнання: підручник, хрестоматія, стінна карта "Україна в роки Другої світової війни", атлас.

Основні поняття і терміни: план "Барбаросса", "бліцкриг", агресія, Велика Вітчизняна війна, фронт, тил, укріпрайони, "лінія Молотова", танкова битва, мобілізація, оточення, Державний Комітет Оборони, Ставка Верховного Головнокомандування, евакуація, перебудова економіки на воєнний лад, окупація.

Основні дати: 22 червня 1941 р. — напад гітлерівської Німеччини та її союзників на СРСР. Початок Великої Вітчизняної війни; 23–29 червня 1941 р. — перша танкова битва в районі Луцьк–Броди–Рівне–Дубно. Поразка радянських механізованих корпусів; 30 червня 1941 р. — створення Державного Комітету Оборони (ДКО); 7 липня (11 липня) — 19 вересня 1941 р. — оборона Києва; 16 липня (5 серпня) — 16 жовтня 1941 р. — оборона Одеси; 30 жовтня 1941 р. — 4 липня 1942 р. — оборона Севастополя; травень-червень 1942 р. — поразки радянських військ під Харковом і на Керченському півострові; 22 липня 1942 р. — завершення окупації УРСР німецькими військами та їхніми союзниками.

Хід уроку.

І. Перевірка домашнього завдання.

Запитання і завдання.

Перевірте, як ви запам'ятали.

1. Коли розпочалася Друга світова війна?
2. Якою мала бути доля західноукраїнських земель згідно з "Пактом Ріббентропа-Молотова"?
3. Які фронти Червоної армії були утворені для нападу на Польщу, хто їх очолював?
4. У яких містах були проведені спільні паради радянських і нацистських військ на честь перемоги над Польщею?
5. Які західноукраїнські землі увійшли до складу УРСР згідно з радянського-німецьким Договором про дружбу і кордони від 28 вересня 1939 р.?

6. Коли до УРСР були приєднані Північна Буковина і Південна Бессарабія?

7. Які українські землі були передані новоствореній Молдавській Радянській Соціалістичній Республіці?

8. Які області УРСР були утворені на новоприєднаних землях у 1939–1940 рр.?

9. Яким було ідеологічне обґрунтування агресії Червоної армії проти Польщі та Румунії?

10. Як населення західноукраїнських земель реагувало на вступ Червоної армії?

11. Що таке радянізація? Які її етапи і складові?

12. Що таке депортація? Якими були її масштаби?

Подумайте і дайте відповідь

13. Як провідні європейські країни ставилися до "українського питання" напередодні Другої світової війни?

14. Чому радянське керівництво відтерміновувало дату нападу на Польщу?

15. Як були врегульовані відносини між Німеччиною та СРСР після захоплення Польщі?

16. Який термін, на вашу думку, є найбільш доречним для характеристики подій "Золотого вересня": "приєднання", "возз'єднання", "входження", "інкорпорація", "анексія"?

17. Якими були наслідки політики радянізації Західної України?

Виконайте завдання.

18. Дайте оцінку радянсько-німецьким договорам від 23 серпня і 28 вересня 1939 р.

19. Охарактеризуйте ставлення населення Західної України до заходів радянської влади. Визначте, які сприймалися позитивно, а які негативно. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

20. Дайте характеристику методам, якими здійснювалася "радянізація" Західної України. Визначте спільне і відмінне у заходах з радянізації Наддніпрянської і Західної України.

21. Покажіть на карті, яких політичних і адміністративно-територіальних змін зазнали українські землі протягом 1939-1940 рр.

Завдання для допитливих.

22. Деякі історики вважають, що, підписавши пакт з Німеччиною та взявши участь в розподілі Польщі, СРСР сприяв розв'язанню Другої світової війни. Чи погоджуєтеся Ви з такою точкою зору?

23. Швейцарському історику В. Хоферу належать слова: "Сталося виняткове явище — договір уклали між собою антифашист №1 Сталін і антибільшовик №1 Гітлер. При цьому кожен з них зрадив свою ідеологію: Сталін зрадив світовий комуністичний рух, а Гітлер поводився так, нібито відмовився від планів щодо завоювання життєвого простору на

Сході". Як Ви розумієте вислів швейцарського історика? Чи поділяєте ви його думку?

24. Існує відомий вислів: "Від любові до ненависті один крок". Спробуйте проілюструвати його на основі опрацьованого матеріалу.

ІІ. Вивчення нового матеріалу.

І варіант.

Семінарське заняття *(див. домашнє завдання уроку №2)*

ІІ варіант.

1. Початок Великої Вітчизняної війни. Поразки і відступ Червоної армії.

Розповідь учителя.

22 червня 1941 р. о 3-й годині 30 хвилин війська вермахту завдали могутнього артилерійсько-мінометного удару по радянській території. За кілька хвилин танкові та моторизовані частини гітлерівської армії перетнули кордон СРСР. Ворожа авіація завдала удару по містах і важливих промислових центрах країни. Повітряних атак зазнали Львів, Рівне, Житомир, Київ, Одеса, Севастополь, а також населені пункти, розташовані на території прибалтійських республік, Білорусії, Російської Федерації, Молдавії. Були піддані бомбардуванню військові аеродроми, на яких німецька авіація знищила 1 200 радянських літаків, переважно нових моделей. Гітлерівська авіація запанувала в повітрі.

За детально розробленим планом "Барбаросса" Німеччина та її союзники для нападу на СРСР зосередили 190 дивізій чисельністю 5,5 млн чол. Їм протистояло угруповання радянських військ, яке налічувало 170 дивізій і 2 бригади (2,9 млн чол.). Нацистський план був розрахований на блискавичну війну (бліцкриг), швидке просування військ до найважливіших політичних та економічних центрів, оточення і розгром радянських частин у прикордонних боях.

Робота з термінами і поняттями.

Блискавична війна (бліцкриг) — теорія досягнення швидкої перемоги у війні, побудована на тому, що противник буде захоплений зненацька і не встигне розгорнути свої сили.

Робота з картою: "План "Барбаросса""

На Україну було спрямовано наступ німецької групи армій "Південь" (командувач генерал-фельдмаршал Г. Рундштедт), до якої входили також румунські та угорські війська, згодом приєдналися словацькі, італійські підрозділи та інші союзники Німеччини. Згідно з планом "Барбаросса", наступ з Україні був допоміжним. Головні сили нацистів мали наступати через Білорусію на Москву.

Угрупованню ворога, що наступало в Україні, протистояли підрозділи Київського Особливого та Одеського військо-

вого округів, які з початком війни відповідно були перетворені на Південно-Західний (командувач М. Кирпонос) і Південний фронти (командувач І. Тюленєв).

Співвідношення сил сторін у смузі наступу Групи армій "Південь"

Назва	СРСР (війська КОВО і ОдВО)	Німеччина та її союзники (Група армій "Південь")	Співвідношення
Солдати	1 412 136	1 508 500	1 : 1
Танки	8069	1144	7 : 1
Гармати і міномети	26 580	16 008	1,7 : 1
Літаки	4696	1829	2,6 : 1

Співвідношення сил на ділянці головного удару групи армій "Південь"

Назва	СРСР (5-армія)	Німеччина (6-армія та 1 танкова група)	Співвідношення
Солдати	93 368	339 340	1 : 3,6
Танки	712	521	1,4 : 1
Гармати і міномети	2215	4035	1 : 1,8

Загалом війська ворога поступалися радянським військам в Україні як чисельно, так і в озброєнні. Але в напрямку головного удару ворог мав перевагу. Вже у перший тиждень війни головні сили гітлерівців мали оволодіти Києвом. Проте події розгорталися інакше. Вздовж кордону наступаючі підрозділи нацистів зустріли відчайдушний опір прикордонників та невеликих гарнізонів ще недобудованих і не до кінця обладнаних прикордонних укріплених районів "лінії Молотова". Радянські солдати й офіцери героїчно виконували свій військовий обов'язок. "Жодна прикордонна застава, жоден гарнізон дотів не залишив своїх позицій під натиском переважаючих сил ворога", — згадував відомий радянський полководець І. Баграмян.

Цікаво знати.

Один із гітлерівських вояків, який брав участь у перших боях і був взятий у полон, розповідав: "Ніде, ніколи ми не бачили такої стійкості, такої воєнної завзятості. Ми вже обходили вогневу точку, йшли далі, проте ніяка сила не могла зрушити двох-трьох прикордонників з їхніх позицій. Вони йшли на смерть, але не відступали. У моєму батальйоні було тоді 900 чоловік. Лише вбитими ми втратили 150. Понад сто дістали поранення..."

Велику мужність і героїзм виявили бійці і командири 13-ї застави Володимир-Волинського прикордонного загону на чолі з лейтенантом О. Лопатіним, які протягом 11 діб вели бій в оточенні. З 73-х прикордонників залишились живими три. Командир одного з полків вермахту згадував: "З витривалістю і дивовижним героїзмом радянських солдатів я зу-

стрівся вперше у червневі дні 1941 р. Ми просувались вперед між Рава-Руською та Львовом і наштовхнулись на низку бетонованих маленьких укріплень, які вперто чинили опір. Коли у радянських воїнів не було вже жодної можливості утримати укріплений пункт, вони висаджували його в повітря і гинули в ньому".

23 червня 1941 р. головні частини німецьких військ були контратаковані радянськими механізованими корпусами в районі міст Луцьк—Рівне—Дубно—Броди. Розгорілась перша у Другій світовій війні грандіозна танкова битва, що тривала до 29 червня. Хоча просування ворога й було затримано на тиждень, це було досягнуто дорогою ціною: із 4,2 тис. танків у Південно-Західного фронту залишилося лише 737. Такі втрати радянських військ пояснюються декількома причинами. Контрудар радянських військ не був скоординованим, частини вводилися у бій у міру підходу до лінії зіткнення з ворогом. Крім того, підрозділи, що наступали, йшли у бій після тривалого маршу без відпочинку і відповідної розвідки. Не було й авіаційного та артилерійського прикриття. Така ситуація дала змогу підрозділам вермахту нищити радянські частини по черзі. Ворог утратив лише декілька десятків танків.

Але удар радянських механізованих корпусів зірвав спробу ворога з ходу оволодіти Києвом і дав можливість підготувати оборонні рубежі на підступах до міста, змусив ворога передчасно ввести у бій резерви.

Після поразки у прикордонних боях радянські війська почали відходити на лінію укріплень старого кордону ("Лінія Сталіна"), на якій передбачалося зупинити просування німецьких військ. Не всі радянські частини змогли вдало здійснити маневр з відходу. 5 липня 1941 р. нацисти зуміли прорвати оборону на стику 5-ої і 6-ої радянських армій і вийшли до оборонних споруд міста. Цей день вважається початком Київської стратегічної оборонної операції, що тривала 83 дні. Німецьке командування оцінило прорив як вирішальну перемогу, і падіння Києва вважалось справою найближчого часу. На 21 липня А. Гітлер призначив парад на Хрещатику. Та цим планам не судилося здійснитися. Німецькі частини, що підійшли до першої смуги оборони не змогли її подолати. Перший штурм Києва 11-14 липня виявився для ворога невдалим. Ці події поклали початок героїчній обороні міста, що тривала 71 день. Невдалими для ворога були і наступні спроби оволодіти містом. Героїзм захисників міста (понад 120 тис. бійців, з яких 33 тис. народне ополчення) стійко тримали оборону. 21 серпня Гітлер приймає рішення припинити лобові атаки міста. Під Києвом ворог втратив 100 тис. чол. Наступ на Київ тимчасово припинився. Таким чином, героїчна оборона Києва примусила ворога відійти від плану "Барбаросса" і тимчасово відволікти значні сили для розгрому радянських військ в Україні, припинивши наступ на Москву.

Тим часом ситуація навколо Києва стала ускладнюватися. На початку липня 1941 р. війська Німеччини та Румунії перейшли у рішучий наступ проти Південного фронту радянських

військ, які продовжували утримувати радянсько-румунський кордон. Підрозділи вермахту, прорвавши фронт на невеликій ділянці, швидко рушили вперед. Спроба командування Південного фронту організувати контрудар завершилась черговим розгромом радянських танкових частин. У безплідних контратаках підрозділи Південного фронту втратили 90% танків. Ворог, який продовжив наступ, зумів в районі Умані оточити і розгромити радянські війська Південного фронту (8 вересня 1941 р.). Лише у полон потрапило понад 100 тисяч бійців Червоної армії, а також два командувачі армій: генерали П. Понеделін і І. Музиченко. Це дало змогу ворогу вийти до Дніпра південніше Києва, а також зайти у глибокий тил військ Південного фронту. Вже 10 серпня єдиного Південного фронту не існувало. Частина військ (30 тис. чол.) була затиснута в Одесі, а решта між Південним Бугом і Дніпром. На всі звернення до Сталіна дозволити відійти залишкам Південного фронту за Дніпро, той відповідав відмовами. Лише 14 серпня, коли війська вже опинилися в оточенні, було дозволено прориватися на лівий берег Дніпра. З оточення вдалось вирватися тільки 12 тисячам бійців. Лише Одеса до 16 жовтня 1941 р. впродовж 73 днів тримала оборону.

Місця найбільших "котлів" і кількість радянських військовополонених (за німецькими даними)

Дата	Місце	Кількість радянських полонених
Літо 1941 р.	Умань	103 тис. чол.
Вересень 1941 р.	Київ	665 тис. чол.
Осінь 1941 р.	Маріуполь	Близько 50 тис. чол.
Весна 1942 р.	Харків	227 тис. чол.
Весна 1942 р.	Керч	180 тис. чол.
Літо 1942 р.	Севастополь	Понад 100 тис. чол.

Загальна чисельність радянських військовополонених — 4 млн 59 тис. чол.

У 1941 р. у полон потрапило 2 млн чол. (49%).

Розгромивши війська Південного фронту на Правобережжі, німецькі війська створили загрозу Південно-Західному фронту з Півдня, у той час як виникла така ж загрозлива ситуація з Півночі, де німецькі підрозділи оволоділи Смоленськом. Щоб уникнути катастрофи, представник Ставки Г. Жуков запропонував відвести війська на лівий берег Дніпра і зміцнити фронт. Й. Сталін категорично відмовився від цієї ідеї. У результаті на початку вересня 1941 р. німецькі танкові підрозділи з півночі форсували Десну і з півдня, в районі Кременчука, — Дніпро. Радянські війська Південно-Західного фронту опинились під загрозою "котла". Єдиним способом врятувати радянські війська від оточення було залишити Київ. Але Сталін категорично заборонив це. Це дало змогу німецьким військам 15 вересня завершити оточення київського угруповання радянських військ в районі с. Лохвиця.

Лише 17 вересня було віддано наказ Ставки залишити Київ, але було вже пізно. Війська Південно-Західного фронту потрапили в оточення і були розгромлені. Практично загинуло все керівництво фронтом на чолі з М. Кирпоносом. У полон потрапило 663 тис. червоноармійців. З "котла" вдалось вирватися 21 тисячі бійців на чолі з генералом І. Баграмяном. 19 вересня у Київ вступили німецькі війська.

Розгром Південного і Південно-Західного фронтів радянських військ дав змогу нацистам продовжити наступ на Лівобережжі і прорватися у Крим. Втратила сенс подальша оборона Одеси і 16 жовтня 1941 р. захисники залишили місто. Перед відходом були затоплені приморські райони, частина поранених і все те, що не можливо було вивезти (коні, машини тощо), затопленими в морі. Евакуйовані частини було перекинуто у Севастополь, який опинився у ворожому оточенні. Героїчна оборона міста тривала 250 днів (з 30 жовтня 1941 р. по 4 липня 1942 р.). Захисники міста знищили 300 тис. військ противника. Севастопольська оборона зірвала плани нацистів щодо швидкого наступу на Кавказ і Закавказзя.

За 5 місяців війни ворогу вдалось просунутись на 900—1200 км углиб України. Не окупованими залишались лише території на сході УРСР.

Героїчний опір Червоної армії і прагнення німецького командування оволодіти ресурсами України призвели до перенесення головного удару німецьких військ з центральної ділянки радянсько-німецького фронту (Західний фронт) на Україну. Незважаючи на поразку радянських військ в Україні та її окупацію, героїчний опір Червоної армії призвів до зриву планів "блискавичної війни" і був довершений розгромом ворога під Москвою (зима 1941—1942 рр.).

Причини поразки радянських військ на початку Великої Вітчизняної війни

Причини поразки ЧА	Альтернативне судження
1. Радянське керівництво на чолі з Й. Сталіним не вжило необхідних заходів для належної підготовки радянських військ для відсічі ворога; постійне мусування тези, що пакт про ненапад є гарантією мирних відносин з гітлерівською Німеччиною, дезорієнтувало армію і народ (заява ТАРС від 14 червня 1941 р., в якій версія про підготовку Німеччини для нападу на СРСР називалася провокаційною).	1. У роки другої і третьої п'ятирічок було створено промислову базу на Сході СРСР. 1 вересня 1939 р. було запроваджено загальну військову повинність. Було збільшено витрати на воєнні потреби, розширено випуск зброї. Запущено у виробництво нові види зброї, які не поступалися, а іноді навіть були кращими, ніж зразки зброї інших держав. Так, парк нових танків Т-34 і КВ-1 дорівнював кількості німецьких середніх танків Т-III і Т-IV. Прискореними темпами відбувався перехід на нову структуру військ. Створювалися механізовані корпуси, які за своєю ударною силою здатні були вирішувати стратегічні завдання. Напередодні війни було проведено приховану мобілізацію, в результаті якої чисельність Червоної армії було збільшено на 800 тис. чол. також у західні райони СРСР було передислоковано п'ять армій. Більша частина населення була переконана у неминучості війни з Німеччиною, а Генеральний штаб розробляв плани війни з Німеччиною ("Гроза").

2. Серйозні прорахунки були допущені Й. Сталіним і Генеральним штабом у визначенні напрямку головного удару ворога. Головним радянське командування помилково вважало наступ на Україну, тоді як, згідно з планом "Барбаросса", головний удар мала наносити група армій "Центр".	2. Головний удар німецької групи армій "Центр" мав лише тимчасовий успіх. Після битви під Смоленськом німецьке командування було змушене віддати наказ про перехід на московському напрямку до оборони. Напрям головного удару був змінений. Головні ударні сили німецької армії були спрямовані в Україну, боротьба за ресурси якої все ж стала головною метою у подальших діях противників.
3. Значний бойовий досвід німецького командування і бойових частин ведення сучасних мобільних бойових дій із застосуванням значної кількості танків і літаків.	3. Радянська армія теж мала значний бойовий досвід. Радянські радники і добровольці брали участь у Громадянській війні в Іспанії (1936-1939), у боях в Китаї на боці Гоміндану проти Японії (1937-1939). Радянський Союз мав два серйозні конфлікти з Японією: біля озера Хасан (1938) і на річці Халхін-Гол (1939). У 1939 р. Червона армія здійснила "визвольний похід" в Польщу. У 1939–1940 рр. здійснила агресію проти Фінляндії ("Зимова війна"). У 1940 р. загарбала Прибалтику і Бессарабію. У цих конфліктах втрати Червоної армії були навіть більшими, ніж німців у Європі.
4. Невдале розташування радянських військ для ведення оборонних боїв. Розташування радянських військ трьома ешелонами (57, 52 і 62 дивізії) призвело до того, що з'єднання вступали у бій по черзі, і це давало можливість розбити їх частинами.	4. Ешелонне розташування радянських військ, хоча і зменшувало чисельність військ, що вели безпосередні бої з ворогом, але робили радянську оборону "в'язкою", з кожним тижнем уповільнюючи рух ворога. Так, якщо в перший місяць війни ворог заглибився на територію СРСР на більш ніж 600 км, то наступного місяця лише на 150 км.
5. Радянські війська навіть не готувалися до оборонних боїв. Передбачалось вести війну "малою кров'ю і на території ворога". Склади боєприпасів та іншого воєнного майна розташовувались занадто близько до кордону і вже в перші дні війни опинились у руках ворога. Так, противник захопив 5 млн 400 тис. гвинтівок з 7 млн 600 тис., 191 з 240 тис. кулеметів. Як результат одна гвинтівка припадала на три-п'ять бійців.	5. Маючи значну чисельну перевагу радянське командування особливо не переймалося проблемами оборони. За висловом Гітлера, якщо б він знав справжню чисельність радянської армії, то він би ще подумав, чи нападати йому на СРСР.

6. На новому кордоні не було завершено будівництво оборонних споруд до початку бойових дій. До того ж вони були невдало розташовані (“лінія Молотова”). Оборонні споруди на старому кордоні були роззброєні.	6. У роки Другої світової війни жодна з укріплених ліній не відіграла тієї ролі, яка їм відводилась, і не стала нездоланною перешкодою для військ противника.
7. Масові репресії в армії 1937—1938 рр. та в подальші роки призвели до винищення кращих командних кадрів Червоної армії. Було репресовано від 37 до 45 тис. чоловік командного складу всіх рівнів (репресіям був підданий весь командний склад КОВО). Нові командири не мали достатнього бойового і життєвого досвіду.	7. Не можна однозначно твердити, що всі репресовані командири були талановитими воєнними, завдяки яким СРСР виграв би відразу війну. До того ж частина була репресована не за сфабрикованими справами. Якщо кращі були репресовані, то де взялися командири, з якими СРСР виграв війну? Останні дослідження твердять, що у 1937−1939 рр. з армії було звільнено близько 45 тис. офіцерів, з яких лише близько 17 тис. можна зарахувати до категорії репресованих, з яких лише біля 2 тис. загинули, а близько 4 тис. були віддані під трибунал.
8. Низький рівень підготовки бійців Червоної армії. На початок 1941 р. лише 7% командно-керівного складу мали вищу освіту, а 37% взагалі бракувало відповідної підготовки. У Київському ОВО близько 40% червоноармійців були неписьменними або малописьменними. Слабкою була інженерно-технічна підготовка бійців. Значна частина екіпажів танків до вступу на службу навіть не бачила трактора і паротяга. Г. Жуков з цього приводу говорив: “Нужно правду сказать, что из-за неграмотности и бескультурья наших кадров мы очень часто несли большие потери в технике и живой силе, не достигнув возможного успеха”.	8. Червона армія до запровадження загальної військової повинності була кадровою і рівень підготовки бійців і командирів був високий. Про це свідчать спогади тих ветеранів війни, що пройшли війну від її початку. Падіння професійності і рівня підготовки почалося після початку швидкого збільшення чисельності ЧА.

9. Війська не були вчасно приведені у бойову готовність (за окремими винятками), щоб дати належну відсіч ворогові, незважаючи на те, що сталінське керівництво було вчасно попереджене про можливий напад.	9. Напередодні війни Сталін мав десятки повідомлень з різних джерел про плани Німеччини. Лише незначна частина цих повідомлень вказувала, що війна почнеться у червні 1941 р. Чи повинен був вірити Сталін цим повідомленням, якщо відомості про початок війни у травні 1941 р. не справдилися?
10. Авіація була зосереджена на основних аеродромах, а не на польових, що призвело до величезних втрат на початку війни. (У перші години війни на 66 аеродромах було знищено 579 літаків.)	10. Попри знищення значної кількості авіації у перші години війни на аеродромах, радянська авіація все одно чисельно переважала ворога, а рахунок у повітряних боях першого дня війни був 1:1.

2. Мобілізаційні заходи та евакуація на Схід.

Розповідь учителя.

Війна поставила на порядок денний питання про негайну мобілізацію усіх наявних матеріальних і людських ресурсів для відсічі нацистської агресії. Указом Президії Верховної Ради СРСР на території України, як і в інших прифронтових районах, було введено воєнний стан. До рук військового керівництва переходили всі функції державного управління.

26 червня 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ про режим робочого часу на період війни. На виробництві скасовувались чергові та додаткові відпустки, збільшувався робочий час до 11 годин. На оборонних підприємствах і транспорті впроваджувався режим воєнного часу. За самовільне залишення підприємства оголошували дезертиром і засуджували на строк від 5 до 8 років.

За почином київської молоді до роботи на оборонних підприємствах замість тих, хто був мобілізований до армії, стали багато тисяч студентів, учнів шкіл, жінок-домогосподарок, ветеранів праці.

29 червня 1941 р. Рада Народних Комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) направили директиву партійним і державним органам прифронтових районів про перебудову народного господарства на воєнний лад, мобілізацію сил країни на відсіч гітлерівської агресії.

Вже через тиждень після початку війни всі підприємства виконували воєнні замовлення.

30 червня 1941 р. був утворений Державний Комітет Оборони (ДКО), до якого перейшла вся повнота політичної, державної та воєнної влади в країні. Його, як і Ставку Верховного Головнокомандування (СВГ), очолив Й. Сталін.

Лише 3 липня 1941 р. Й. Сталін звернувся до народу з промовою по радіо і проголосив війну з німецько-фашистськими загарбниками "священною", "Вітчизняною". Сам факт такого звернення лише через два тижні після початку нападу гітлерівської Німеччини на СРСР свідчив про повну розгубленість кремлівського керівництва і особисто Й. Сталіна.

Цікаво знати.

Війна, що розпочалася, в СРСР була названа "Великою Вітчизняною війною". Вже 22 червня 1941 р. академік О. Ярославський написав статтю, яку наступного дня надрукувала газета "Правда" під заголовком "Велика Вітчизняна війна радянського народу" (спочатку всі три слова писалися з малої букви). Згодом запровадили велику букву для слова "вітчизняна", а наприкінці війни почали писати перші два слова з великої букви). Ця назва мала не лише емоційний, а й мобілізаційний характер. В Україні стаття О. Ярославського з'явилася 24 червня в київській "Советская Украина" та харківській "Красное знамя".

6 липня 1941 р. ЦК КП(б)У, Президія Верховної Ради і Рада Народних Комісарів республіки оприлюднили звернення до українського народу. "Настав час, — зазначалось у відозві, — коли кожен, не шкодуючи життя, повинен до кінця виконати священний обов'язок перед Батьківщиною, перед своїм народом. Де б не з'явився ворог — він повинен знайти собі могилу. Нехай кожна хата, кожний дім, нехай кожне місто і село несуть смерть гітлерівським розбійникам". Радянське керівництво намагалось компенсувати власні прорахунки жертовністю і героїзмом народу.

Першочерговим заходом радянського керівництва стало зміцнення Червоної армії. З початком війни почався масовий призов до лав РСЧА[1]. У перші місяці війни у 16 областях України було мобілізовано 2 515 891 чоловік. Причому значна кількість людей звернулась до військкоматів добровільно. Крім того, активно створювалося народне ополчення з осіб, які не підлягали призову за віком чи станом здоров'я. До народного ополчення до кінця 1941 р. вступило 1300 тис. чоловік. Також у прифронтовій зоні з цивільного населення формувалися винищувальні загони, які допомагали діючим військам у боротьбі з диверсантами і ворожими парашутними десантами. У липні 1941 р. у винищувальних загонах налічувалося 158 704 чоловіки. Для решти цивільного населення проводились заняття з цивільної оборони, організовувалися курси медичних працівників.

Незважаючи на такі масштабні мобілізаційні заходи, людський потенціал України був використаний лише частково. Мобілізаційні заходи на західноукраїнських землях були повністю зірвані. Це пояснюється швидким просуванням ворога, негативним ставленням більшості населення західноукраїнських земель до радянської влади, репресивними діями НКВС тощо. Більшість чоловіків, що були мобілізовані в Україні у 1941–1942 рр., загинули, або потрапили в полон

[1] Робітничо-селянська Червона Армія

(227 тисяч полонених нацисти відпустили), або розійшлися по домівках, дезертирувавши з Червоної армії. Як наслідок, під нацистську окупацію потрапило 92% довоєнного населення УРСР.

Більш дієвими були заходи з переведення промисловості на випуск воєнної продукції. Вдалося досить різко збільшити воєнне виробництво, але воно не могло покрити тих втрат, яких зазнала Червона армія у прикордонних боях. Крім того, швидке просування ворога ставило на порядок денний питання з евакуації матеріальних цінностей.

У радянських передвоєнних мобілізаційних планах не було розділу про евакуацію людей і промислових об'єктів. Тому з початком війни заходи з евакуації довелося розробляти по ходу війни. 24 липня 1941 р. Раду з евакуації очолив М.М. Швернік. Така ситуація стала однією з причин провалу заходів з евакуації, як і мобілізації, на західноукраїнських землях. Проте, що далі на схід, то активніше здійснювалися заходи з евакуації.

До східних районів СРСР було евакуйовано понад 550 великих підприємств тридцяти галузей промисловості (після визволення повернулося лише кілька), 23 потужні будівельні організації і майно 9 залізничних господарств, 30 тис. тракторів, 125 млн пудів зерна та іншого продовольства, 6 млн голів худоби. Евакуйовано установи Академії наук УРСР, 70 ВНЗ, 50 театрів. Виїхало 3,5 млн чоловік, яких половину становили висококваліфіковані робітники та інженери. Всі ці підприємства на нових місцях вже через декілька місяців випускали воєнну продукцію. Евакуйовані з України підприємства становили половину промислових потужностей, введених в експлуатацію у східних районах СРСР у роки війни. Щоб прискорити організацію виробництва, монтування обладнання відбувалося одночасно зі зведенням виробничих приміщень. Майже не зводилися будинки для евакуйованих робітників, які розміщувалися або у тимчасових бараках, або у будинках місцевого населення.

Завдяки евакуйованій матеріально-технічній базі у східних районах СРСР виробництво металургійних підприємств збільшилося у 1,5 рази порівняно з довоєнним часом, хімічна промисловість у 1943 р. відновила свої об'єми. Загалом станом на кінець 1942 р. радянська оборонна промисловість виробляла зброї більше, ніж вся промисловість Німеччини і окупованої нею Європи — "Магнітогорськ переміг Рур" (центри воєнного виробництва в СРСР та Німеччині під час війни).

Все, що не підлягало евакуації, підлягало знищенню: "...Все цінне майно, сировинні і продовольчі запаси, хліб на корені, які при неможливості вивезення і залишення на місці можуть бути використані противником з метою запобігання цього використання... повинні бути негайно приведені в повну непридатність, тобто повинні бути зруйновані, знищені, спалені..." (Директива Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 р.). Передбачалося утворення зони "спаленої землі". Виконуючи це рішення та інші розпорядження,

було знищено сотні промислових підприємств, шахт, підірвано цілі вулиці міст (у Києві, Харкові та ін. містах), спалено тисячі гектарів незібраного врожаю, лісів тощо. Так, наприклад, при евакуації Запоріжжя підірвали Дніпрогес, але населення і військові частини, що знаходилися внизу за течією, не були попереджені, і їх змила хвиля води з водосховища. Загинуло близько 20 тис. бійців Червоної армії і нез'ясована кількість мирного населення. У Дніпропетровську висадили у повітря хлібзавод разом з робітниками. В Одесі при відступі Червоної армії затопили приморські квартали разом з мешканцями, а поранених червоноармійців разом з машинами скинули в море. З Харкова вивезли сотні представників інтелігенції для того, щоб їх спалити у закритому будинку. У Києві радіокерованими вибуховими пристроями було вщент зруйновано Хрещатик, Успенський собор Києво-Печерської лаври. В Умані живими замурували людей у льоху. У Львові, Тернополі, Луцьку, Рівному та інших містах на Західній Україні при відступі НКВС знищив за різними оцінками від 22 до 60 тис. політичних в'язнів безпосередньо у тюрмах. Цей перелік злочинів можна продовжувати і далі. Іноді проти такої політики населення чинило опір, не даючи знищувати, особливо продовольство і промислові товари. Траплялися випадки, що робітники перешкоджали знищенню підприємств, шахт, виникали навіть збройні сутички.

3. Завершення окупації України нацистськими загарбниками.

Розповідь учителя.

Наприкінці осені — на початку зими 1941 р. вирішальні бої на радянсько-німецькому фронті розгорілися під Москвою. Червоній армії вдалося зупинити нацистську навалу і завдати могутнього контрудару (грудень 1941 — січень 1942 р.).

Початкові успіхи у наступі під Москвою склали у радянського командування враження про можливість розгортання наступальних операцій по всьому радянсько-німецькому фронту. Так, Південно-Західному і Південному фронтам було поставлено завдання прорвати фронт ворога в районі Балаклеї та Артемівська, вийти в тил донбаського угруповання ворога і відрізати йому відхід на захід. Водночас передбачалося завдати удару в напрямку Красноград, маючи на меті забезпечити успіх наступальних дій з півночі і визволити Харків. Ці далекосяжні плани не були забезпечені достатньою кількістю сил, тому результати наступу 18-31 січня 1942 р. виявилися обмеженими (Барвінківсько-Лозовська операція). Хоча радянські війська і просунулися на Захід до 100 км, але жодної стратегічної мети не досягли. Наступ призвів до утворення Барвінківського виступу, що загрожував донбаському угрупованню ворога. Впродовж лютого-квітня 1942 р. в районі виступу точилися запеклі бої. Ворог намагався його ліквідувати, а радянське командування намагалось забезпечити плацдарм для нового наступу на Харків, що відбувся у травні 1942 р.

Також стратегічної мети порятунку Севастополя і визволення Криму не досягла і Керченсько-Феодосійська десант-

на операція (25 грудня 1941 — 2 січня 1942 р.). Червона армія змогла лише звільнити від ворога Керченський півострів.

Але окрилене успіхами у битві під Москвою радянське керівництво стало помилково вважати, що ворога можна перемогти, розгорнувши загальний наступ на всіх фронтах. Навесні 1942 р. було заплановано низку наступальних операцій, зокрема в Україні передбачалось звільнити Харків. Також передбачався і новий наступ у Криму.

У той самий час німецьке командування на літо 1942 р. готувало великий наступ на південному фланзі радянсько-німецького фронту. В Україні були зосереджені головні ударні сили вермахту. Ворог передбачав одним ударом вийти до р.Волга в районі Сталінграда і на Кавказ. У той час як радянське керівництво очікувало новий наступ на Москву.

За такого стратегічного розкладу сил рішення радянського командування про наступальні дії на весні 1942 р. виявилися помилковими і призвели до нових поразок. У районі Харкова зазнала повного фіаско Барвінківська наступальна операція. Головні сили радянських військ на цій ділянці були оточені і розгромлені. 227 тис. червоноармійців потрапило в полон, а Південно-Західний фронт перед могутнім німецьким наступом залишився без будь-яких резервів. Радянські війська також зазнали поразки і на Керченському півострові, де вони були несподівано атаковані 11-ою німецькою армією під командуванням Манштейна. Через прорахунки командування Кримського фронту більша частина радянських військ була оточена. У полон потрапило 180 тис. бійців. Проте деякі частини радянської армії (15 тис. чол.) закріпилися у Аджумушкайських каменярнях під Керчем і тривалий час чинили запеклий опір, марно сподіваючись на допомогу. Поразка радянських військ на Керченському півострові дала змогу німецьким військам розгорнути вирішальний наступ проти захисників Севастополя. 4 липня 1942 р. після 250-денної оборони місто було захоплено. Останній рубіж оборони знаходився на півострові Херсонес. У полон потрапило близько 100 тис. радянських бійців.

Нові поразки радянських військ призвели до повної окупації України 22 липня 1942 р. німецько-фашистськими військами.

4. Український національно-визвольний рух у 1941–1942 рр.

Розповідь учителя.

Конфлікт, що розгорався в Європі та світі, не міг залишити жодну з політичних сил, політичних діячів осторонь від нього. Українці, які згідно мирних договорів після Першої світової війни були позбавлені власної держави, знову стали плекати сподівання, що новий загальноєвропейський конфлікт створить умови для відродження української держави.

Український національно-визвольний рух напередодні Другої світової війни гуртувався навколо декількох центрів. Перший центр був представлений урядом УНР в екзилі на чолі з А. Лівицьким, що мав свої представництва в різних

країнах Європи. УНРівці не мали чіткої єдиної позиції щодо того, чий бік зайняти. Частина заявила про свою прихильність ідеалам демократії і, відповідно, англо-французької коаліції. Але швидка поразка Польщі, а згодом Франції, переконала прихильників відновлення УНР у тому, що доля України буде вирішуватися у протистоянні Німеччини та СРСР. Тому робляться спроби налагодити співпрацю з Німеччиною. Крім того, військові структури УНР висунули ідею створити на Волині збройні загони "Січі", які з початком радянсько-німецької війни мали організуватися в армію, яка разом з німецькими військами мала б звільнити Україну від більшовизму. Реалізація цієї ідеї почалася в середині 1940 р., а в роки Великої Вітчизняної війни вилилася в створення "Поліської Січі" під керівництвом Тараса Бульби (Боровця).

Цікаво знати.

Всі переговори, спроби налагодити співробітництво з Німеччиною наражалися на категоричне заперечення Гітлером української державності. Проте нацистське керівництво напередодні війни з Польщею, а згодом і з СРСР майстерно намагалося створити у лідерів українського руху враження, що у майбутньому буде позитивно розв'язано "українське питання". Німецьке керівництво, особливо розвідку, цікавив український рух лише з точки зору підривної діяльності проти Польщі та СРСР. Але і в більшості керівників українського руху не було ілюзій щодо нацистської Німеччини, які остаточно розсіялися на початку радянсько-німецької війни, коли нацисти показали своє справжнє обличчя.

Співробітництво з Німеччиною намагалися налагодити і українські монархісти на чолі з П. Скоропадським. Проте нацисти оцінювали його вплив в Україні як вкрай низький і не брали його до уваги у своїх розрахунках.

Найбільш дієву позицію серед українських політичних сил займала ОУН, яка спиралася на розгалужене підпілля на західноукраїнських землях, а також на осередки у різних країнах Європи. Але на вироблення єдиної лінії організації у майбутній боротьбі трагічно позначився розкол в ОУН (1940 р.), на прихильників голови ПУН[1] А. Мельника і керівника Крайової Екзекутиви на західноукраїнських землях С. Бандери. Головним питанням, яке призвело до розбіжностей між двома частинами ОУН стало визначення стратегію подальшої боротьби.

В умовах розколу обидва крила ОУН продовжували втілювати в життя власні, на їхній погляд, єдино правильні політичні та ідеологічні засади. Керівники обох ОУН виходили з того, що радянська імперія та сталінський тоталітарний режим є головним ворогом українського народу. Звідси випливала основна мета українських політичних сил — рішуча боротьба проти СРСР. Ця боротьба, на думку ОУН(М), могла бути успішною в союзі з іншими державами. Такою державою на той час могла бути лише Німеччина. Тому ОУН(М)

[1] Провід українських націоналістів

до певної міри орієнтувалася на допомогу Німеччини у побудові Української держави. У свою чергу ОУН(Б) вважала, що Українську самостійну соборну державу можна вибороти лише власними силами і революційними методами та засобами боротьби. С.Бандера не відкидав думки і про союзників, але він вважав, що визвольна боротьба — це справа насамперед самого народу. Коли народ не буде готовий до рішучої боротьби за державні ідеали, жодна зовнішня допомога не приведе до позитивних наслідків. Крім того, він розумів, що якщо ОУН не матиме відповідного авторитету серед населення, то і союзники не будуть з нею рахуватися. Тому він закликав до завзятої організаційної та політичної роботи на українських землях.

Водночас ОУН(Б) не бажала, щоб поневолення України "совєтами" змінилося новим поневоленням Німеччиною. Сподіваючись на радянсько-німецьку війну, ОУН(Б), як зазначав один з її лідерів М. Лебідь, готувалась "використати її виключно для того, щоб відбудувати свою самостійну незалежну державу".

Програма подальшої боротьби за незалежність ОУН(Б) була проголошена на Другому Великому Зборі ОУН (Краків, квітень 1941 р.). Вона передбачала, що ця боротьба буде вестися, спираючись на сили українського народу. Відкидалась орієнтація на чужі сили, особливо на історичних ворогів українського народу. Ця боротьба мала би більше успіхів, якби проти СРСР повстали всі поневолені народи. Спільна боротьба має проходити під гаслом: "Свобода народам і людині!".

З метою консолідації українських сил ОУН(Б) виступила ініціатором об'єднання їх. 22 червня 1941 р. у Кракові відбулася нарада, в якій взяли участь представники Державного центру УНР, монархісти-гетьманці, УНДП, Фронт національної єдності та інші організації та партії. ОУН(М) відмовилась він участі в роботі наради. Учасники обрали Український національний комітет (УНК). Його головою було затверджено авторитетного українського генерала В. Петріва. Першим заступником голови став член проводу ОУН(Б) В. Горбовий, який фактично перебрав на себе керівництво УНК. Хоча УНК не відіграв якоїсь помітної ролі, він засвідчив прагнення українців до об'єднання для досягнення відновлення Української держави.

ОУН(Б) великої уваги приділяла питанню створення української армії, з цією метою вона використовувала будь-які можливості для підготовки відповідного командного складу і набуття бойового досвіду. За згодою з німецькими військовими і розвідкою, діячі ОУН(Б) проходили вишкіл в поліцейських школах, старшинській школі в Кракові. Навесні 1941 р. у складі спецпідрозділів абверу було створено три батальйони "Роланд", "Нахтігаль", "Пума".

У той же час ОУН(Б) стала активно формувати похідні групи (загальна чисельність 5 тис. чол.), які мали рухатися слідом за німецькою армією здійснювати пропаганду та агітацію, а також формувати місцеві органи влади, громадські

організації, міліцію, суди, щоб поставити Німеччину перед фактом відновлення Української держави. У складі похідних груп був завчасно сформований політичний осередок з провідних діячів ОУН на чолі з Я. Стецьком. Дістався 30 червня 1941 р. Львова, члени цієї групи налагодили зв'язок з керівниками Крайової екзекутиви ОУН, що діяла у підпіллі. Увечері того ж дня були проведені Національні збори (близько 100 чол.), на яких Я. Стецько оголосив "Акт відновлення Української Держави".

Робота з документом.

Акт відновлення Української Держави.

Львів, 30 червня 1941 р.

1. Волею українського Народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава.

Суверенна Українська Влада запевнить Українському Народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України — Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-соціалістичною Великонімеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації.

Українська Національна Революційна армія, що творитиметься на українській землі, боротиметься далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава! Хай живе Організація Українських Націоналістів! Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава!

Ярослав Стецько,
в.р. Голова Національних Зборів

Запитання до документа.

1. Яке ваше перше враження про документ?
2. Які основні ідеї закладені в документі?
3. Яка мета проголошення цього Акта? Чи досяг він своєї мети?

Після проголошення Акта Я. Стецька обрали головою Державного правління, який сформував Крайове правління. Наступного дня львівська радіостанція, яку взяли під контроль бійці батальйону "Нахтігаль", оповістила світ про відновлення Української Держави.

Відразу після проголошення Акта почалося формування відповідних органів влади. Так, було створено міське правління у Львові на чолі з Ю. Полянським, а також Львівське обласне правління на чолі з професором права О. Марітчаком. За кілька днів Крайове правління було реорганізоване в Українське державне правління (УДП).

Цікаво знати.

УДП фактично стало урядом. Я. Стецько — прем'єр-міністр і голова департаменту соціальних реформ, М. Панчишин — віце-прем'єр і міністр охорони здоров'я. Л. Ребет — другий віце-прем'єр, В. Петрів — міністр оборони. В. Лисий — міністр внутрішніх справ, І. Федорович — міністр юстиції. Ю. Павликовський — міністр національної економіки. І. Ольховський — міністр фінансів. А. П'ясецький — міністр лісів, В. Радзикевич — міністр народної освіти та релігійних справ. О. Гай-Головко — міністр інформації, І. Климів — міністр координації, Н. Мороз — міністр зв'язку.

Задеклароване ОУН(Б) будівництво Української держави було рішуче перерване німецьким керівництвом. Почалися репресії проти членів ОУН(Б). 8 липня 1941 р. провід ОУН(Б) приймає рішення про перехід до підпільної боротьби. Наступного дня було заарештовано Я. Стецька, згодом інших значних провідників ОУН, серед них С. Бандеру, яких було відправлено до концтабору. На всі наполягання німецького керівництва скасувати Акт провідники ОУН(Б) відповіли відмовою. У листопаді 1941 р. було видано наказ німецьким каральним органам таємно страчувати без суду членів ОУН(Б). Незважаючи на переслідування, провід ОУН сформував групу з 30 чол., яка мала дістатися Києва і створити український уряд. Але ця група була перехоплена німецькою розвідкою. На знак протесту проти репресій батальйони "Нахтігаль" і "Роланд" відмовилися виконувати свої обов'язки. Незабаром вони були розпущені, а командний склад заарештовано. Незважаючи на це, ОУН(Б) була сповнена рішучості боротися за Українську державу. Завдяки величезним зусиллям і самовіддачі за перші місяці війни вдалось створити і легалізувати органи української адміністрації на території Рівненської, Волинської, Житомирської, Тернопільської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської, Дніпропетровської, Харківської і Луганської областей. Однак закріпитися цим органам місцевої влади всіх рівнів так і не вдалося, нацисти розглядали їх як конкурентів і, ліквідовуючи їх, створювали нові допоміжні управи під своїм контролем. Але чимало членів ОУН, приховуючи свою приналежність до організації, зайняли посади і в цих нових структурах, а також у допоміжній поліції. Та подальші репресії проти українських націоналістів і окупаційна політика нацистів остаточно пере-

конали провідників ОУН(Б) розпочали повстанську боротьбу проти окупантів.

Сподіваючись на підтримку Німеччини, ОУН(М) теж спорядила в Україну похідні групи. Їхнім завданням було створення українського уряду, який мав перебрати на себе організацію суспільно-політичного, економічного і культурного життя в Україні. Провідну роль в розгортанні діяльності організації відігравав заступник голови проводу ОУН(М) О. Ольжич (Кандиба). 5 жовтня 1941 р. в Києві за присутності 130 делегатів відбулися установчі збори, на яких було обрано Українську Національну Раду (УНРаду). Головою Укради було обрано професора М.І. Величковського. УНРада заявила, що вона перебрала на себе зобов'язання належно представляти український народ перед німецькими окупаційними органами, дбати про розвиток економіки, національної культури і освіти, поборювати більшовицьку пропаганду й агітацію, виховувати національно свідому молодь. За кілька днів у Києві було сформовано міську управу на чолі з професором О. Оглоблиним, якого згодом замінив професор В. Багазій. Провідники ОУН(М) також очолили місцеве самоврядування у Житомирі, Харкові, Полтаві, Чернігові та інших містах. Уже в жовтні на Київщині вони організували освіту в національному дусі, почали випуск газет (більше 100), відкривали "Просвіти". Але вже 20 листопада 1941 р. керівники УНРади були викликані до окупаційної адміністрації, де їм оголосили про заборону діяльності. Почались арешти активістів ОУН та посадовців місцевих рад. Загалом було заарештовано 621 член ОУН лише в Києві. Частина їх була страчена в Бабиному Яру, зокрема, О.Теліга.

Більшість президії Київської УНРади на чолі з М. Величковським виїхала до Львова, де об'єдналася з Львівською УНРадою, діяльність якої була дозволена окупаційною адміністрацією. Також до неї приєдналися і деякі депутати Сойму Карпатської України. Таким чином, було здійснено символічний акт про єдність українського народу. Львівську УНРаду очолив К. Левицький, а з листопада 1941 р. — А. Шептицький. При УНРаді діяв Український крайовий комітет, який займався питаннями національного, суспільного, господарського, культурного життя українства. У лютому 1942 р. митрополит А. Шептицький надіслав до Берліна меморандум з приводу геноциду євреїв, а також заявив про права українців на власну державу. Це стало приводом до розпуску нацистами Львівської УНРади у березні 1942 р.

Серед українських політичних і військових угруповань, що претендували на першість у протистоянні з окупантами, була "Поліська Січ" під проводом Т. Боровця (Тарас Бульба). У серпні 1940 р. він прибув на Волинь, де створив збройне підпілля. З початком війни він за завданням німців вів боротьбу з залишками радянським підрозділів та партизанами на Волині та Поліссі. Під його командуванням було близько 3 тис. бійців. Незабаром він опанував значну територію, де проголосив "Поліську республіку" з центром в Олевську. Йому вдалося налагодити співпрацю з ОУН(М) та гетьман-

цями. Але наприкінці 1941 р. нацисти розпускають формування Боровця. Він розпускає своїх козаків по домівках зі зброєю, а сам з невеликим загоном йде у підпілля. Посилення репресій і свавілля з боку німецького окупаційного режиму змусило отамана Боровця знову взятися за зброю, але вже проти нацистів. У лютому-березні 1942 р. він організовує Українську повстанську армію, яка розпочинає збройну боротьбу проти окупантів. Проте у Боровця не склалися відносини з ОУН(Б), яка вимагала від нього повного підпорядкування собі. Загони ОУН(Б) насильно включали підрозділи Боровця, а також ОУН(М) до своєї УПА. Тоді Боровець у липні 1943 р. перейменовує свою армію на Українську народно-революційну армію (УНРА, 5 тис. чол.). У листопаді 1943 р. він намагається шляхом переговорів з німецькою адміністрацією змінити німецьку окупаційну політику в Україні. Під час переговорів він був заарештований і відправлений до концтабору. УНРА злилася з УПА.

Станом на початок 1943 р. серед всіх українських партій, організацій легальну роботу продовжував лише Український центральний комітет, що був створений у Кракові ще в 1940 р. на чолі з В. Кубійовичем. На початку 1944 р. гітлерівці здійснили ще одну хвилю арештів. Так, були заарештовані провідники ОУН(М): А. Мельник, О. Кандиба (Ольжич) та ін.

Таким чином, нацистська окупаційна політика не залишила українству іншого шляху, ніж збройна боротьба проти неї.

Завдання.

Заповніть таблицю: "Український національно-визвольний рух в 1941–1942 рр."

	ОУН (Б)	**ОУН(М)**	**Інші політичні сили**
Мета боротьби			
Методи боротьби			
Ставлення до радянської влади			
Ставлення до нацистської Німеччини			

Творче завдання.

Якими методами намагалися діяти провідники українського національно-визвольного руху? Як ви їх оцінюєте? Чи можна було в тих умовах діяти інакше? Чи можна вважати провідників українського національно-визвольного руху поплічниками нацистів?

III. Закріплення нових знань.

Бесіда за запитаннями.

1. Як називався план нападу гітлерівської Німеччини на СРСР?
2. Коли розпочалась Велика Вітчизняна війна?
3. Яким було співвідношення сил сторін в Україні напередодні війни?

4. Де відбулась найбільша танкова битва на території України у роки війни?

5. Яким містом окупанти оволоділи першим: Києвом чи Одесою?

6. Скільки українських підприємств було евакуйовано у східні райони СРСР?

7. Коли було завершено окупацію України гітлерівськими військами?

8. Що таке “похідні групи”?

9. Коли було створено “Поліську Січ”?

10. Де і коли було проголошено Акт відновлення Української Держави?

IV. Підсумки уроку.

Заключне слово вчителя.

22 червня 1941 р. нацистська Німеччина здійснила напад на СРСР. На територію України наступала група армій “Південь”.

Червона армія, хоча і мала перевагу, зазнала нищивної поразки. Лише героїзм рядових бійців не дав нацистам реалізувати свої плани. Бліцкриг провалився.

22 липня 1942 р. нацисти повністю захопили територію України.

Початок війни між Німеччиною та СРСР намагались використати українські політичні сили, що виступали за незалежність України. 30 червня 1941 р. ОУН(Б) у Львові проголосила Акт відновлення Української Держави. Але проти цього виступили нацисти, які категорично заперечували можливість створення Української держави. Лідери українського руху були заарештовані і ув’язнені. Залишився лише один шлях — збройна боротьба проти окупантів.

V. Домашнє завдання.

1) Опрацювати відповідний параграф підручника.

2) Підготувати есе на тему “Окупація України гітлерівськими військами”.

Як написати есе.

Перед тим, як написати есе, слід:

1) вивчити відповідний теоретичний матеріал;

2) з’ясувати для себе особливості обраної теми есе;

3) продумати, в чому може полягати актуальність теми;

4) виділити ключову тезу і визначити свою позицію щодо неї;

5) скласти тезовий план, сформулювати думки та ідеї, що виникли з приводу теми.

При написанні есе слід:

1) дотримуватися оптимальної структури;